

provincie Utrecht

Mid Term Review Agenda Vitaal Platteland

Samen maken we Utrecht mooier

Mid Term Review-Agenda Vitaal Platteland (MTR AVP)

Vastgesteld door Gedeputeerde Staten
op 17 augustus 2010

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	3
1. Inleiding/aanleiding.....	5
2. AVP programma provincie Utrecht.....	6
2.1 Financiële voortgang	6
2.2. Bestuursovereenkomst.....	6
2.3. Provinciale middelen	8
2.4 Cofinanciering derden	9
3. Grondverwerving.....	11
4. Gebiedsgerichte organisatie AVP-programma.....	13
5. Samenvatting en conclusie en nadere kaders	15
Bijlage 1 – Sfeertekeningen per AVP-gebied	17
1. AVP-gebied de Utrechtse Waarden.....	18
2. AVP- gebied De Venen.....	20
3. AVP-gebied Kromme Rijn.....	23
4. AVP gebied Stad en Land Utrecht	26
5. AVP-gebied Utrechtse Vecht en Weiden	29
6. AVP gebied Utrechtse Heuvelrug	32
7. AVP-gebied Gelderse Vallei - Eemland.....	35
8. AVP Provinciebreed.....	39
Bijlage 2 Statenbrief MTR BO van 30 maart 2010 met 2 bijlagen	41

1. Inleiding/aanleiding

Het programma Agenda Vitaal Platteland 2007-2013 is halverwege de programmaperiode. Het jaar 2010 staat conform de afspraken uit de Bestuursovereenkomst in het teken van de Midterm Review ILG, de voortgangsrapportage van de ILG bestuursovereenkomst met het Rijk (MTR BO). De resultaten van de deze zogenaamde MTR BO zijn in maart 2010 aangeboden aan het Rijk en tegelijkertijd aan Provinciale Staten. Alle provincies hebben dit gedaan en in IPO-verband zijn deze rapportages gebundeld in een gezamenlijke landelijke MTR-rapportage die in juli 2010 door IPO en minister van LNV is vastgesteld. In de eerder genoemde Statenbrief hebben wij aangekondigd om, in aanvulling op de MTR BO, in 2010 ook de MTR AVP op te stellen. In de MTR AVP gaan we, naast de inhoudelijke resultaten van de Bestuursovereenkomst, ook in op het aanvullende provinciale programma Agenda Vitaal Platteland.

In hoofdstuk 2 rapporteren we de voortgang van het totale AVP-programma. Nadat we eerst de financiële voortgang rapporteren gaan we in op de drie onderdelen van het programma: bestuursovereenkomst, provinciale middelen en cofinanciering derden. In hoofdstuk 3 gaan we in op de grondverwerving binnen het programma. De grondverwerving heeft betrekking op veel beleidsdoelen en op veel onderdelen van het programma. In hoofdstuk 4 beschrijven we onze (proces)ervaringen met de Utrechtse aanpak via zeven gebiedscommissies. Tot slot geven we in hoofdstuk 5 een samenvatting en de conclusies.

Als bijlage 2 bij deze MTR AVP hebben we de statenbrief over MTR BO van maart 2010 nogmaals opgenomen. Daarnaast treft u in de bijlage 1 de voortgangsrapportage per gebied aan.

2. AVP programma provincie Utrecht

2.1 Financiële voortgang

In onderstaande tabel wordt aangegeven wat de bijdragen zijn van Rijk, provincie (onderscheiden naar bijdragen voor de bestuursovereenkomst ILG en provinciale middelen), de cofinanciering van gemeenten, waterschappen, EU en overige derden. In de tabel is vervolgens de voortgang van de uitvoering in budgetten tot en met 2009 weergegeven. De bedragen die bij realisatie zijn aangegeven betreffen betaalde bedragen en de aangegane verplichtingen.

Voortgang tot en met 2009 * €1.000	Geplande bijdrage per partij				Realisatie per doel	
	Rijk	Provincie	Derden	Totaal	Totaal	%
Natuur	156.795	24.861	0	181.656	113.818	63%
Landbouw	2.140	2.140	3.200	7.480	3.883	52%
Recreatie	32.794	3.960	14.850	51.604	9.443	18%
Landschap	9.505	7.400	0	16.905	16.970	100%
Bodem	450	450	0	900	80	9%
Water	7.549	5.142	10.551	23.242	602	3%
Impuls aandachtsgebieden	58.270	50.299	18.090	126.659	34.423	27%
Leefbaarheid	833	0	0	833	148	18%
Lopende verplichtingen	44.329	0	0	44.329	±19.000	43%
Totaal bestuursovereenkomst	312.665	94.252	46.691	453.608	198.367	44%
Provinciale middelen €63 mln ¹	0	55.000	0	55.000	21.850	
Extra cofinanciering gebieden	0	0	191.093	191.093	±20.000	
Totaal AVP-programma	312.665	149.252	237.784	699.701	240.217	34%

In volgende paragrafen geven we een nadere toelichting op de drie grote onderdelen van het AVP-programma: bestuursovereenkomst, provinciale middelen en cofinanciering gebieden.

2.2. Bestuursovereenkomst

Voortgang uitvoering bestuursovereenkomst

In de statenbrief van 30 maart 2010 (bijlage 2 Het Utrechtse verhaal achter de cijfers) informeerden wij u over de voortgang van de bestuursovereenkomst met het Rijk (BO). De realisatie van prestaties op de thema's natuur (soortenbescherming, nationale parken), landschap, bodem, water (synergiegelden), reconstructie en leefbaarheid loopt volgens planning. Daar waar voor realisering van prestaties het instrument grondverwerving noodzakelijk is, staan de prestaties onder druk. Dit betreft de thema's natuur (realisatie EHS, verdrogingsbestrijding), recreatie (RodS) en landbouw.

De uitputting van de budgetten van de bestuursovereenkomst (inclusief lopende verplichtingen) verloopt ook volgens planning. Van 2007 tot en met 2009 hebben we bijna 50% van de budgetten uitgegeven of verplicht.

In 2009 is de grondverwerving goed op gang gekomen en is een grote slag gemaakt. De uitbreiding van het instrumentarium heeft effect. Er zijn met name veel ruilgronden aangekocht en daarmee is voorraad gecreëerd. De besteding van het budget voor grondverwerving is, door de aanmerkelijk hogere grondkosten dan de normkosten, hoger dan verwacht. Voor de verwerving van EHS hebben we daarom de accenten in de sturing verlegd, waarbij we bijvoorbeeld nog actiever inzetten op het ruilen

¹ Van de 63 miljoen euro provinciale middelen is in 2009 ongeveer 8 miljoen euro ingezet als cofinanciering op de bestuursovereenkomst, onderdeel Nieuwe Hollandse Waterlinie. Dit bedrag is opgenomen in de cofinanciering door de provincie bij Impuls aandachtsgebieden. Om die reden is bij de extra provinciale inzet voor het AVP-programma 55 miljoen euro opgenomen.

van reeds verworven gronden en stoppen met het verwerven van ruilgronden. In hoofdstuk 3 gaan we verder in op de grondverwerving.

Voor ca. 80% van het areaal van de TOP-lijstgebieden worden de doelen voor verdrogingsbestrijding naar verwachting gehaald. Voor de overige circa 20% van het oppervlak is vernatting nodig in omliggende landbouwgebieden (veelal EHS). Hier ligt dus een belangrijke relatie met de verwerving voor de EHS, welke voor de TOP-gebieden achterloopt op de programmering vooral omdat aaneengesloten verworven natuurgebieden noodzakelijk zijn. Onderzocht wordt of vernatting mogelijk is zonder verwerving.

Ook voor de inrichting van EHS en RodS en voor functiewijziging via particulier natuurbeheer zijn de werkelijke kosten aanzienlijk hoger dan de gehanteerde normkosten per hectare.

De normkostenproblematiek was reeds bij het aangaan van de BO bekend bij Rijk en provincies. Afgesproken is daarbij dat op basis van de resultaten over de eerste drie jaar opnieuw onderhandeld wordt over de normkosten in relatie tot de prestaties. Deze normkostenproblematiek heeft in de MTR-rapportage aan het ministerie van LNV prominent aandacht en is basis voor de onderhandelingen en gesprek tussen IPO en de minister over de landelijke MTR.

Stand van zaken landelijke MTR.

Op basis van de rapportages van de 12 individuele provincies (in maart 2010), is door een gezamenlijke werkgroep van IPO en het ministerie van LNV het eindrapport MTR ILG opgesteld. Deze rapportage is gebaseerd op de mate waarin de individuele provincies de afgesproken prestaties hebben behaald en toegekende budgetten hebben besteed. Ook is ingegaan op de mate waarin de achterliggende operationele doelen worden behaald. Daarnaast hebben de provincies inzicht gegeven in de wijze waarop zij de processen rond het ILG intern en extern hebben georganiseerd en hoe zij met elkaar en het ministerie van LNV en de Dienst Landelijk Gebied samenwerken.

In juli 2010 heeft het IPO met de demissionaire minister van LNV de gezamenlijke eindrapportage MTR ILG vastgesteld. Deze rapportage is zoveel mogelijk een feitelijke weergave van de behaalde resultaten in de periode 2007-2009 en de te verwachten resultaten voor de periode 2010-2013. Vanwege de demissionaire status van de minister konden met de minister geen afspraken meer gemaakt worden over de oplossing van een (groot aantal) financiële knelpunten. Wel is de inventarisatie van deze financiële knelpunten vastgesteld. De oplossing van de financiële knelpunten voor de resterende ILG-periode zal mogelijk in het kader van de begrotingsbehandeling van LNV plaatsvinden in het najaar van 2010. Dit is mede afhankelijk van de voortgang van de kabinetsformatie.

Het IPO zal in de zomer een eigen brief aan de kabinetsformateur(s) voorleggen over het succes van de huidige ILG-aanpak, de knelpunten in budgetten en de wens om de ILG-aanpak nu en in een volgende periode na 2013 te continueren. In de brief wordt aangegeven dat de provincies in gesprek willen met de nieuwe minister om gezamenlijk te zoeken naar een oplossing voor de budgettaire knelpunten in deze en de volgende periode.

Conclusies en aandachtspunten landelijke MTR

De resultaten van de landelijke MTR en zeker ook de Utrechtse MTR laten zien dat er in de jaren 2007-2009 veel in beweging is gezet en dat grote successen zijn geboekt. Het belangrijkste knelpunt uit de landelijke MTR is dat de kosten voor verwerving en inrichting van EHS en RodS zodanig zijn gestegen, dat daarmee de afgesproken prestaties door de provincie(s) niet gehaald kunnen worden. Op het moment dat de bestuursovereenkomst werd afgesloten was al bekend dat de normkosten en budgetten ontoereikend zijn.

Voor het vervolg van het ILG is het van groot belang dat voor de periode tot en met 2013 afspraken worden gemaakt over de wijze van oplossen van het financiële probleem: ofwel meer budget voor verwerving en inrichting, dan wel het bijstellen van de afgesproken prestaties voor de provincies. De onduidelijkheid hierover heeft gevolgen voor de gebiedsprocessen. In onze programmering gaan we

nog steeds uit van de afgesproken prestaties in de bestuursovereenkomst. Onze gebiedsprocessen zijn daarop gericht en daarmee wekken we verwachtingen bij de gebiedspartijen, inclusief inwoners en agrariërs. De afspraken met de nieuwe minister zijn daarvoor van groot belang.

Andere aandachtspunten uit de landelijke MTR die ook op provinciaal niveau door kunnen werken (afhankelijk van besluitvorming nieuwe minister), zijn:

- het toe te passen percentage onteigening/schadeloosstelling;
- het aangaan van verplichtingen in de komende ILG-periode die doorlopen na 2013;
- mogelijke aanpassing van de taakstelling voor particulier natuurbeheer in verband met het sterke achterblijven van de prestaties hiervoor
- de uitkomsten van de discussie over de lopende verplichtingen voor deze ILG-periode. Berekend is dat de provincie Utrecht te maken heeft een financieel overschot. Het IPO en het Rijk stellen voor om dit overschot in te zetten voor tekorten van andere provincies. De provincie Utrecht heeft daar vooralsnog niet mee ingestemd, omdat alle lopende verplichtingen nog niet zijn afgewikkeld en we ook te maken hebben met tekorten die niet zijn meegerekend.

Voor de provincie Utrecht is de algemene conclusie uit de landelijke MTR dat we in voortgang gelijk oplopen met andere provincies en dat we tegen dezelfde knelpunten aanlopen. Uit de landelijke MTR zijn geen nieuwe inzichten of knelpunten gebleken die we niet gemeld hebben in onze statenbrief van maart 2010.

2.3. Provinciale middelen

In de vastgestelde gebiedsprogramma's 2007-2013 is uitgegaan van een provinciale bijdrage van 150 miljoen euro bovenop de verplichte provinciale cofinanciering op de bestuursovereenkomst. Bij de start van deze collegeperiode heeft u tot en met 2011 65 miljoen euro uit het uitvoeringsprogramma beschikbaar gesteld voor het landelijk gebied. Deze middelen zijn samen met de middelen uit de bestuursovereenkomst en de cofinanciering uit het gebied gebundeld in de Agenda Vitaal Platteland. Bij de begrotingsbehandeling 2010 is dit bedrag in het kader van de bezuinigingen teruggebracht naar 63 miljoen euro. Tot en met 2009 is hiervan bijna 22 miljoen euro besteed (inclusief aangegane verplichtingen). Per begin juli 2010 is dit bedrag gestegen tot ongeveer 31 miljoen euro. Daarnaast is nog voor ongeveer 10 miljoen euro projecten ingediend die op dit moment nog niet geschikt zijn. We zien een enorme versnelling in 2010 wat te maken heeft met de noodzakelijke voorbereidingsperiode om tot concrete projectaanvragen te kunnen komen.

In het uitvoeringsprogramma 2007-2011 is aangegeven dat we door het investeren van extra gelden in de gebieden onze kwalitatieve ambities willen waarmaken. Het gaat om de combinatie van: ruimte voor natuur en cultureel erfgoed, mogelijkheden voor recreatie en toerisme en kansen voor agrarisch ondernemerschap.

De provinciale middelen zetten we voor een deel in voor financiering van totale ILG-organisatie (provinciale inzet, gebiedscommissies en programmabureaus). Het gaat om een bedrag van 4,4 miljoen euro per jaar. Dit sluit aan bij de afspraken die we gemaakt hebben met het ministerie in de bestuursovereenkomst. Afsproken is dat de provincie hiermee zorg draagt voor financiering van de eigen apparaatskosten en kosten van gebiedsorganisaties. Het Rijk zet de capaciteit van de Dienst Landelijk Gebied (DLG), Dienst Regelingen en de Algemene inspectiedienst om niet in en laat de aanwending van deze capaciteit over aan de provincie. Van DLG krijgen wij de beschikking over gemiddeld 60.000 uren per jaar met een waarde van ongeveer 6 miljoen euro. Voor de uitvoering van het AVP-programma is als norm gesteld dat de provinciale proceskosten niet meer dan 15% van de totale middelen mogen bedragen. Daar blijven we tot nu toe onder. Voor de jaren 2012 en 2013 zijn geen middelen beschikbaar voor de financiering van de totale ILG-organisatie, de provinciale middelen zijn immers tot en met 2011 beschikbaar gesteld.

Daarnaast hebben we de provinciale middelen ingezet als provinciale cofinanciering op de nota Ruimte Middelen voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het gaat tot en met 2011 over een bedrag van ongeveer 8 miljoen euro.

De overige provinciale middelen worden breed ingezet in de gebieden met als doel het realiseren van een extra kwalitatieve impuls in het landelijk gebied. Het biedt ons en de gebieden de mogelijkheid om processen vlot te trekken, een extra impuls te geven aan een ontwikkeling of project en een combinatie te zoeken met opgaven uit de bestuursovereenkomst. De middelen worden daarbij vooral geprogrammeerd voor de beleidsthema's landschap en cultuurhistorie, sociaaleconomische vitalisering (inclusief recreatie) en verbinden natuurgebieden.

Tot en met juni 2010 zijn vele projecten ingediend, beschikt en in uitvoering. Het gaat om een breed scala van projecten bijvoorbeeld over de projecten in het kader van de Grebbelinie, pilot Groenblauwe diensten, een wandelpad over de westelijke kade van de Grecht, recreatieve route Abcoude, ecologische verbindingzone bij Holendrecht en het Valleikanaal, herstel van aardkundige waarden Eemland, landhekken nationaal landschap Arkemheen Eemland, duurzame melkveestallen in de Gelderse Vallei, restauratieproject landgoed Zuylenstein, reconstructie Spuisluis Spakenburg. Maar ook de projecten Merk en Marketing van het Groene Hart, herinrichting van de haven bij Wijk bij Duurstede, aanleg fiets- en wandelpaden, ruiterspaden in Groenraven-Oost, renovatie speleiland Maarsseveen, herstel laanstructuren landgoed Remmenstein, heideherstel landgoed Den Treek, Baarnse bos. Of de restauratie van Fort Blauwkapel, fiets-voetveer Nigtevecht, inrichten van entree strandbad Maarsseveen, pilot energiehout uit landschapselementen, restauratie dubbele boogbrug Jaarsveld, herstel Tiendweg Montfoort-Oudewater en herstel eendenkooi Beloken land.

Om er zeker van te zijn dat de beschikbare middelen aan het eind van deze collegeperiode zijn besteed, wordt er gebruik gemaakt van "overprogrammering". Dit houdt in dat er tot maximaal 20% van het totale budget meer projecten in voorbereiding worden genomen dan met de beschikbare middelen kunnen worden uitgevoerd. De reden hiervoor is dat bepaalde projecten in de praktijk niet blijken door te gaan, goedkoper zijn of dat er vertraging optreedt. Het is van belang dat er goed wordt gestuurd op het totaal van projecten in relatie tot de beschikbare tijd en middelen, zodat eind 2011 niet meer, maar ook niet minder dan 63 miljoen euro zal zijn besteed.

Om gericht te kunnen sturen op de besteding van de resterende provinciale middelen vragen wij de gebiedscommissies om uiterlijk 1 maart 2011 de subsidieaanvragen of projectopdrachten voor te leggen aan de provincie, waarna daadwerkelijk financiële verplichtingen worden aangegaan. Op basis van de totaal ingediende projecten en subsidies beoordelen we dan of keuzes gemaakt moeten worden of dat in de laatste maanden van 2011 extra gestuurd moet worden op de besteding van de middelen en de uitvoering van de plannen en op basis waarvan die keuzes gemaakt moeten worden.

Afhankelijk van de omvang van de provinciale middelen die door de nieuwe staten na de verkiezingen in 2011 beschikbaar worden gesteld, zullen we het AVP-programma voor de laatste twee jaar moeten aanpassen. De beperkte structurele middelen (ca 1,1 miljoen euro) zijn onvoldoende om de totale ILG-organisatie (provinciale inzet, gebiedscommissies, programmabureaus) in stand te houden. De extra benodigde proceskosten van 4,4 miljoen euro zijn voor 2012 en 2013 mogelijk niet beschikbaar.

2.4 Cofinanciering derden

In de bestuursovereenkomst met het Rijk hebben we afgesproken dat we ons inspannen voor het realiseren van cofinanciering derden ter grootte van 46,7 miljoen euro. Met het bundelen van alle middelen in het programma Agenda Vitaal Platteland hebben we omstandigheden gecreëerd om de cofinanciering aanzienlijk uit te breiden. In de gebiedsprogramma's, waar geprogrammeerd is met 150 miljoen euro provinciale middelen, is in totaal voor ruim 200 miljoen euro aan cofinanciering derden geprogrammeerd. De cofinanciering moet van waterschappen, gemeenten, EU en particulieren en instellingen komen.

De geprogrammeerde cofinanciering heeft vooral betrekking op de thema's landschap en cultuurhistorie (24 miljoen euro), sociaal economische vitalisering (110 miljoen euro), reconstructiegebied (23 miljoen euro), projecten Veenweide (22 miljoen euro) en Nieuwe Hollandse Waterlinie (15 miljoen euro).

De waterschappen leveren vooral de cofinanciering voor de verdrogingsbestrijding, maatregelen tegen verzuring en vermessing, de synergieprojecten Kaderrichtlijn Water en voor projecten in het Veenweidegebied. De gemeenten financieren vooral mee in routenetwerken, landschap en cultuurhistorie, leefbaarheid en toeristische ontwikkeling. (Ten aanzien van o.a. recreatie blijkt dat het beheer en onderhoud van recreatiegebieden steeds lastiger te realiseren is.)

Het POP-programma (EU) bestaat uit een aantal maatregelen waarvan onderstaande in de provincie Utrecht inzetbaar zijn. Voor een aantal maatregelen geldt een koppeling met doelen en prestaties uit de ILG bestuursovereenkomst. De andere maatregelen dragen bij aan provinciale thema's op het gebied van leefbaarheid, cultureel erfgoed, recreatie en sociaal-economische vitalisering. Cofinanciering voor dit onderdeel vindt voornamelijk plaats uit de provinciale middelen, vanuit andere provinciale budgetten en door gemeenten en waterschappen.

POP maatregel	EU bedrag in €
111 Beroepsopleiding en voorlichting	250.000
121 Modernisering landbouwbedrijven	730.000
125 Infrastructuur voor de ontwikkeling/aanpassing van land- en bosbouw	2.640.000
212 Betalingen voor natuurlijke handicaps aan landbouwers	2.877.000
216 Niet-productieve investeringen	670.000
216 Niet-productieve investeringen	2.560.000
AS3 (311, 312, 313, 321, 322, 323) De leefkwaliteit op het platteland en diversificatie van de plattelandseconomie.	13.040.000
AS 4 (411, 412, 413, 421, 431)	4.030.000
Totaal	26.797.000

Maatregelen 111, 121 en 216 zijn nog niet ingezet en pas inzetbaar na een wijziging van het ILG/AVP subsidiekader (gepland voor september 2010). Maatregel 212 voor gebieden met natuurlijke handicaps (bijvoorbeeld gebieden met hoge waterstanden) is stil komen te liggen door het ontbreken van financiering vanuit het Rijk. AS3 en AS4 maatregelen worden veelvuldig ingezet voor projecten die vanuit de gebieden worden aangedragen. Het aantal aangegane verplichtingen zit op de helft van het beschikbare budget. Dit verschilt per gebied.

Extra POP-middelen (2,56 miljoen euro voor waterkwaliteit en 0,95 miljoen euro voor duurzame energie) willen we via het provinciebrede programma wegzetten via een systeem van tendering in plaats van programmering. Ook hiervoor wordt een aanpassing van het ILG/AVP subsidiekader doorgevoerd. Het komende jaar overwegen we mogelijke herverdeling van POP-middelen over de gebieden. Ook blijft de provinciale cofinanciering op de POP-middelen na 2011 aandacht vragen.

In de MTR op de BO hebben we aangegeven dat tot en met 2009 75% van de cofinanciering op de BO is gerealiseerd (totaal 34 miljoen euro). De extra cofinanciering op het programma AVP gaat minder snel. Tot en met 2009 is daarvan 20 miljoen euro gerealiseerd en we gaan uit van een prognose van ruim 100 miljoen euro eind 2013. Dat is de helft van de door gebieden zelf geprogrammeerde cofinanciering. Voor het uitvoeringsprogramma 2011 (UP 2011) vragen we de gebieden om aan te geven hoe ze de komende jaren extra gaan sturen op het realiseren van de geprogrammeerde cofinanciering. De bundeling van middelen in het programma AVP en de gekozen werkwijze met de gebieden moet zich op dit onderdeel nog meer uitbetalen. De gemaakte inspanningsafspraken met het Rijk komen we in ieder geval ruim na.

3. Grondverwerving

In de statenbrief (bijlage 2) hebben we aangegeven dat in 2009 een enorme versnelling in de grondverwerving is gerealiseerd. In totaal hebben we van 2007 tot en met 2009 840 ha grond verworven voor EHS, RodS en landbouwstructuurversterking. Een deel van die gronden moet nog geruild worden naar de juiste plaats (in totaal 492 ha). Samen met de door het Rijk overgedragen grondvoorraad op 1 januari 2007 hebben we daarmee een grondvoorraad bereikt van ruim 2.000 ha.

In de statenbrief hebben we ook gemeld dat de werkelijke kosten veel hoger zijn dan de in de BO gehanteerde normkosten per ha. Voor de EHS bedragen de normkosten 40.000 euro per ha terwijl de werkelijke kosten tot nu toe 88.000 euro per ha bedragen. Voor de RodS gaat het om 72.500 euro normkosten per ha tegen 92.500 euro werkelijke kosten per ha.

Gevolg daarvan is dat de taakstelling voor grondverwerving niet wordt gerealiseerd als het Rijk de normkosten en de budgetten niet verhoogd. Deze trend is in de landelijke MTR bij bijna alle provincies zichtbaar. Gevolg daarvan was ook dat voor de EHS op 1 januari 2010 nog slechts 14 miljoen euro beschikbaar was voor grondverwerving. Dat was voor ons in april 2010 reden om de accenten in sturing te verleggen. We hebben besloten om voor de EHS geen ruilgronden en in principe geen bestaande natuur meer te verwerven, actief in te zetten op het ruilen van gronden en de actieve verwerving te focussen op de prioritaire gebieden. Daarnaast monitoren we de voortgang van de besteding in het portefeuillehoudersoverleg.

In de onderstaande tabel de stand van zaken voor grondverwerving per 1 juli 2010.

Bedragen * €1.000	Budget	Realisatie 1-1-2010	Realisatie in 2010	Saldo 1-7-2010 ²	Lopende onderhandelingen	Restant
EHS						
- bestuursovereenkomst	60.022	46.560	15.767	-2.305	-12.687	-14.992
- te verkopen gronden	0	0	0	0	18.609	18.609
EHS - TOTAAL	60.022	46.560	15.767	-2.305	5.922	3.617
RodS	27.220	8.284	5.199	13.737	-4.785	8.952
Revolverend Fonds	52.500	10.028	18.351	24.121	-7.727	16.394
Totaal	139.742	64.423	39.317	35.553	-6.509	28.963

Naast deze grondverwervingbudgetten hebben we nog budgetten voor verwerving voor Marickeland (4,2 miljoen euro) en provinciale cofinanciering Groot Mijdsrecht Noord (9 miljoen euro).

Uit de tabel blijkt dat de versnelling in de grondverwerving in 2009 ook in 2010 voortzet. Alleen al in 2010 is ruim 39 miljoen euro besteed/verplicht. Op 1 juli 2010 is nog nog ruim 35,5 miljoen euro beschikbaar voor de totale grondverwerving (inclusief revolverend fonds, dat bedoeld is als voorfinanciering). Voor de verwerving voor RodS, landbouwstructuurversterking en Marickeland kunnen we voorsnog door. Voor Groot Mijdsrecht Noord wordt nog in detail onderzocht in hoeverre het statenbesluit van eind juni 2010 zich verhoudt tot de beschikbare budgetten voor grondverwerving.

Voor de EHS is het beeld anders. Daar is 2,3 miljoen euro meer besteed dan het deelbudget voor EHS. Daarnaast is voor ruim 12,6 miljoen euro in onderhandeling en zijn we gestart met de verkoop van 460 ha ruilgronden die vóór 1 januari 2007 door DLG zijn aangekocht en niet bruikbaar zijn voor de realisatie van doelen. Ook verkopen we opstallen en werken we mogelijkheden voor ruimte voor ruimte-regelingen verder uit. De geschatte verkoopopbrengst bedraagt 18,6 miljoen euro. Dat betekent dat we voor EHS nog iets meer dan 3,6 miljoen euro beschikbaar hebben.

² Budget minus realisatie

We hebben onderzocht of op alternatieve manieren extra budget gevonden kan worden voor de verwerving van de EHS. Het ontschotten van het grondverwervingsbudget vinden we niet wenselijk. Met de budgetten worden andere doelen nagestreefd. We willen dat graag gescheiden blijven benaderen. Het ontschotten van andere onderdelen van de bestuursovereenkomst vinden we ook onwenselijk. De enige twee thema's waar voorlopig sprake lijkt van aanzienlijke onderuitputting betreft de inrichting van nieuwe natuur en verdrogingsbestrijding. Wat betreft de verdrogingsbestrijding komt dit door een afwijkende planning tussen het tot uitvoering komen van de verdrogingsmaatregelen en de benutting van de ILG-middelen. Nu we gericht inzetten op het ruilen van ruilgrond willen we het restant budget voor inrichting nieuwe natuur aanwenden voor het daadwerkelijk inrichten van nieuwe natuur. Dat is nodig om zichtbare veranderingen te realiseren in het landelijk gebied en daarmee draagvlak te blijven creëren voor de realisatie van de EHS. Voor verdrogingsbestrijding onderzoeken we mogelijkheden om de doelen te realiseren zonder dat grondverwerving noodzakelijk is.

In afwachting van de onderhandelingen met een nieuwe minister stellen we voor om nog verder bij te sturen in grondverwerving voor de EHS. We denken daarbij aan het volledig stoppen met actieve verwerving in de EHS met uitzondering van die gebieden waar al verdergaande stappen zijn gezet richting onteigening en aankoop. Dat betekent dat we ons in de EHS richten op het ruilen van ruilgronden, het afwikkelen van lopende onderhandelingen, het verkopen van 460 ha niet bruikbare ruilgronden en het passief verwerven van gronden binnen de EHS-begrenzing (de zogenaamde aankoopplicht). Als een nieuw kabinet de normkosten verhoogt en extra middelen beschikbaar stelt zullen we de grondverwerving binnen de EHS weer intensiveren.

4. Gebiedsgerichte organisatie AVP-programma

Gebiedscommissies en programmabureaus

De gebieden staan in de sturingsfilosofie voor de provincie Utrecht centraal in de uitvoering. Basis voor deze filosofie is dat deze aanpak breed draagvlak genereert in de gebieden en daarmee de uitvoering uiteindelijk sneller kan verlopen. Het betekent dat de provincie in de rolverdeling de kaders en het beleid bepaalt en het gebied de verantwoordelijkheid neemt voor de uitvoering daarvan. Daartoe zijn (uiteindelijk 7) gebiedscommissies ingesteld met ieder een eigen programmabureau. De programmabureaus zijn gericht op de programmering, het opstellen van uitvoeringsprogramma's, het stimuleren van projecten en het verwerven van middelen. De kosten van deze programmabureaus worden uit het AVP (proceskosten) gefinancierd, soms met cofinanciering vanuit het gebied (zie paragraaf 2.3).

De gebiedscommissies zijn samengesteld uit een beperkt aantal bestuurlijke deelnemers, die de beslissers en betalers (zoals gemeenten en waterschappen) in het gebied vertegenwoordigen met daarnaast vertegenwoordigers van de maatschappelijke organisaties. De provincie heeft als opdrachtgever een adviserende rol (via de gebiedsmanager) in de gebiedscommissies.

Kaders zijn de jaarlijkse Kaderbrief en het jaarlijkse Uitvoeringsprogramma (voor het trekkingsrecht), het gebiedsprogramma en het vastgestelde provinciale beleid. De gebiedscommissies zijn verantwoordelijk voor een integrale gebiedsbenadering en het verwerven, beoordelen en begeleiden van uitvoeringsgerede projectaanvragen, alsmede voor een periodieke rapportage over de voortgang (de inzet van de middelen en de daarmee behaalde doelen en prestaties).

De provincie stuurt op het nakomen van afspraken binnen het AVP-gebied. Om de afspraken na te komen hebben de gebiedscommissies meerjarige zekerheid gekregen over de inzet van budgetten op het niveau van gebied via de vastgestelde gebiedsprogramma's. Daarmee wordt maximaal ingezet op samenhang, synergie en samenwerking in het gebied. De in de gebiedscommissies vertegenwoordigde deelnemers vanuit het gebied (beslissers en betalers) nemen zo de coördinerende en afstemmende rol binnen het AVP-gebied op zich.

Samenwerking met andere provincies.

De provincie Utrecht heeft door haar ligging te maken met provinciegrens overschrijdende opgaven in De Venen, De Utrechtse Waarden en Utrechtse Vecht en Weiden (Groene Hart), de Gelderse Vallei (reconstructie), Heel de Heuvelrug en Kromme Rijn-gebied. In deze gebieden is er op het niveau van de inhoudelijke opgave overeenstemming. Verschillen daarentegen zijn er in de aanpak en het te hanteren sturingsmodel. Dit leidt tot verschillen in bestuurlijke prioriteiten en uitvoeringstempo. In zijn algemeenheid moet worden geconstateerd dat de interprovinciale afstemming in de toekomst verbeterd kan worden en dat men meer van elkaar zou kunnen leren qua aanpak.

DLG

De provincie is in formele zin opdrachtgever geworden van DLG en stuurt via een prestatieovereenkomst. De capaciteit van DLG wordt voor een belangrijk deel in Utrecht ingezet voor de ondersteuning van de programmabureaus, het afronden van lopende verplichtingen van voor 1 januari 2007, de grondverwerving en de afhandeling van de POP-subsidies. De samenwerking met DLG is de laatste jaren steeds meer verbeterd. DLG heeft moeten wennen aan haar nieuwe rol als opdrachtnemer van de provincies voor de doelen uit de BO en de provincie moest groeien in haar rol als opdrachtgever. In 2010 zet de provincie samen met DLG in op een gerichte aanpak van verbeterpunten, waarbij het tijdig beschikbaar stellen van informatie en klant- en resultaatgerichtheid de belangrijkste zijn.

Ervaringen sinds 2007

Het programmatisch werken met AVP vergde gewenning vooral vanwege de opbouwfase waarin zich dit bevond. De ondersteunende systemen (zoals Prisma) en de instrumenten (zoals het subsidiekader) werden (uit)ontwikkeld. De uitgangssituatie van de grondpositie werd eenduidig in beeld gebracht via

het proces Nulmeting op de Kaart (landelijk). De provinciale ILG organisatie, inclusief de programmabureaus in de gebieden, is ingericht op de programmeringstaken en de meer inhoudelijke regierol van de processen in de zeven gebieden. De jaarcyclus van het programmeren werd ontwikkeld waar het ging om de hoeveelheid en type informatie in rapportages en de planning.

De begin jaren kenmerkten zich ook door het opzetten en uitwerken van de bestuurlijke organisatie van het AVP. De begrenzing van de zeven AVP-gebieden sluit nu goed aan bij de problematiek en samenhang in die gebieden én bij de beleving van de deelnemers. Daarbij moet worden aangetekend dat de gebiedsprocessen binnen de verschillende gebieden (nogal) verschillen in dynamiek, opgave en vooral geschiedenis. De aanpak in Utrecht wordt door de deelnemers zeer gewaardeerd; een centrale aanpak wordt afgewezen. Ondanks deze brede waardering zal vooral de tweede helft van deze AVP-periode duidelijk moeten worden of de aanpak ook sneller tot resultaten leidt.

Aandachts- en opvallende punten in het functioneren van de gehanteerde sturingsfilosofie zijn:

- de bestuurlijke drukte onder andere via de meer sectorale en specifieke samenwerkingsverbanden binnen en over de gebieden heen (Groene Hart, Enveloppencommissies NHW, landinrichtingscommissies, Hart van de Heuvelrug, Marickeland, Groot Mijdrecht Noord). Hoewel we stevig inzetten op de zeven gebiedscommissies blijft het daar niet toe beperkt.
- in de tweede helft van deze periode moet vooral blijken of de Utrechtse aanpak ook daadwerkelijk tot versnelling leidt. Dan zal ook blijken of ook op het beleidsthema natuur blijvend draagvlak kan ontstaan.
- de decentrale aanpak en de spreiding over zeven gebieden vraagt veel inzet van de maatschappelijke organisaties. En ook de provincie moet veel energie steken in het bewaken van de samenhang tussen de zeven gebieden en in de sturing op realisatie van de beleidsdoelen.
- we zien grote verschillen tussen de gebieden, de gebiedscommissies en de programmabureaus. Dit geldt voor de opgave, de ervaring en de voortgang van de uitvoering.
- de MTR laat zien dat de proceskosten binnen de gehanteerde normen blijven (maximaal 15%). Het vergt continue aandacht het programma en de organisatie in evenwicht te houden. De financiering van het systeem is voor de jaren 2012 en 2013 niet gegarandeerd, waardoor knelpunten kunnen ontstaan in de uitvoering van het AVP-programma.

Als na de onderhandelingen met een nieuwe minister blijkt dat we niet meer budget beschikbaar krijgen en dus de prestaties naar beneden moeten bijstellen, dan kunnen we de huidige complexe decentrale aanpak niet veel langer volhouden. De investering weegt dan onvoldoende op tegen de voordelen en resultaten. Dit ondanks de positieve ervaringen die we de afgelopen jaren hebben opgedaan met onze aanpak.

5. Samenvatting en conclusie en nadere kaders

Bij de start van het programma Agenda Vitaal Platteland hebben we gericht ingezet op een decentrale aanpak en organisatie via zeven gebiedscommissies. Deze Utrechtse aanpak heeft veel tijd en energie gevraagd van alle betrokkenen. In de MTR op de bestuursovereenkomst en ook in deze MTR van het totale programma zien we dat er de laatste anderhalf jaar een enorme versnelling wordt bereikt. De voorinvestering in de decentrale aanpak begint zich nu uit te betalen.

Het totale programma AVP ligt goed op stoom. De financiële voortgang loopt bijna lineair met de voortgang in tijd. Op bijna alle beleidsthema's zien we beweging en zetten we steeds vaker de stap naar daadwerkelijke uitvoering. De belangrijkste knelpunten in de uitvoering van de bestuursovereenkomst hebben te maken met de te lage normkosten en de soms lastige grondverwerving.

Ook de extra impuls met de provinciale middelen van 63 miljoen euro krijgt effect. Tientallen projecten zijn aangevraagd en in uitvoering. De focus ligt vooral op sociaaleconomische vitalisering, landschap en cultuurhistorie en het verbinden natuurgebieden. Deze extra impuls helpt bij het vlottrekken van gebiedsprocessen.

Van de cofinanciering door derden wordt tot nu toe minder gerealiseerd dan geprogrammeerd. De ambitie was enorm met een geprogrammeerde cofinanciering van 237 miljoen euro in zeven jaar. Deze ambitie is door de gebieden zelf benoemd. De komende jaren moet blijken of deze ambitie ook daadwerkelijk van de grond komt.

Door de versnelling in het realiseren van het programma bereiken we nu ook op onderdelen de grenzen. Dat wordt extra versterkt door de te lage normkosten in de bestuursovereenkomst en daardoor de te lage budgetten. De normkosten zijn te laag bij grondverwerving en inrichting EHS en RodS. Dat was overigens bekend bij de start van deze bestuursovereenkomst en zou worden opgelost bij de MTR. Na de vorming van het nieuwe kabinet zal blijken of deze toezeggingen ook worden nagekomen.

Dat we de grenzen op onderdelen bereiken is vooral zichtbaar bij de grondverwerving voor de EHS. Het budget voor de grondverwerving EHS is op dit moment volledig besteed. Dat betekent dat we zonder extra middelen van Rijk en/of provincie niet anders kunnen dan het wijzigingen van de strategie: ruilen van ruilgronden, verkopen niet bruikbare gronden, geen actieve aankoop, uitsluitend passieve aankoop binnen de begrenzing van de EHS. Het komend jaar kunnen we ook op andere onderdelen tegen de grenzen aanlopen. Om tijdig te kunnen bijsturen zal de provincie de voortgang permanent monitoren en de programmasturing versterken.

Het is voorlopig nog onduidelijk welke maatregelen het nieuwe kabinet gaat nemen naar aanleiding van de landelijke MTR. Dat kan zijn het verlagen van prestaties of het verhogen van budgetten. Zolang die onduidelijkheid blijft bestaan richten wij ons op het uitvoeren van de volledige bestuursovereenkomst. Alleen als de budgetten daadwerkelijk zijn uitgeput (zoals nu bij grondverwerving EHS) zullen wij bijsturen door het tijdelijk zelf verlagen van de doelstellingen. Als het AVP-programma substantieel verlaagd moet worden door bezuinigingen bij het Rijk, minder of geen provinciale middelen voor 2012 en 2013 en/of het niet halen van de cofinanciering door derden, dan ontkomen we er niet aan om de huidige decentrale aanpak kritisch onder de loep te nemen. We zullen dan beoordelen of de huidige gebiedsgerichte organisatie nog aansluit bij de totale opgave. Dit kan overigens verschillen per gebied. Met aanzienlijk minder middelen of opgave kunnen we de huidige complexe decentrale aanpak moeilijk volhouden.

Gezien deze onduidelijkheden op landelijk niveau stellen we voor om dit jaar geen uitgebreide kaderbrief op te stellen. Wel komen in deze MTR AVP knelpunten naar voren die vragen om kaderstelling door provinciale staten.

We verzoeken u om in te stemmen met de volgende kaders ten behoeve van nadere afspraken met de gebiedscommissies:

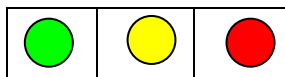
- het handhaven van de schotten tussen de budgetten voor de grondverwerving. Dat betekent dat we vooralsnog door kunnen met verwervingen voor RodS en landbouwstructuurversterking.
- het verder bijsturen voor de grondverwerving voor de EHS. Het budget voor de EHS is volledig besteed. We zijn inmiddels gestopt met de verwerving van ruilgronden en zijn zeer terughoudend in de verwerving van bestaande natuur. We ronden nu de lopende onderhandelingen af en verwerven alleen nog passief gronden die binnen de EHS-begrenzing liggen (zogenaamde aankoopplicht).
We zetten actief in op het verkopen van ruilgronden die voor 1 januari 2007 zijn verworven en die niet bruikbaar zijn voor het realiseren van de doelen. We zetten actief in op het ruilen van de overige ruilgronden zodat we onze doelen gaan realiseren op basis van een door de gebieden op te stellen ruilstrategie.
- met de beperkte inrichtingsgelden voor nieuwe natuur zorgen dat de verworven gronden zoveel mogelijk daadwerkelijk worden ingericht. Dat creëert draagvlak voor nieuwe natuur en maakt zichtbaar wat we doen.
- voor de 20% van het areaal van de TOP-lijstgebieden waar vernatting nodig is in de omliggende landbouwgebieden onderzoeken of de mogelijkheid bestaat om te vernatten zonder dit volledig afhankelijk te maken van grondverwerving. Dit in aansluiting op de afspraken uit het convenant verdrogingsbestrijding. Dit is bijvoorbeeld mogelijk door afspraken te maken met waterschappen, gebiedscommissies en betrokkenen over het vergoeden van natschade. Conform de afspraken uit het convenant verdrogingsbestrijding kan eventueel ook gekozen worden voor onvrijwillige vernatting als het niet lukt om met betrokkenen tot overeenstemming te komen over vergoedingen voor natschade.
- alle subsidieaanvragen en projectvoorstellen voor de besteding van de provinciale middelen (€63 mln euro) moeten uiterlijk 1 maart 2011 zijn ingediend. Dat biedt tijdig sturingsmogelijkheden.
- de gebiedscommissies krijgen de opdracht om extra te sturen op het realiseren van de cofinanciering derden. Het succes van de decentrale aanpak zal zich ook in de cofinanciering moeten bewijzen. Via uitvoeringsprogramma's en voortgangsrapportages monitoren we de voortgang.
- afhankelijk van de ontwikkelingen op rijksniveau beoordelen we of de huidige gebiedsgerichte organisatie nog aansluit bij de totale AVP-opgave en de opgave per gebied.

Deze punten zullen we na vaststelling door provinciale staten ook meegeven aan de gebiedscommissies als kader voor het opstellen van het uitvoeringsprogramma 2011.

Bijlage 1 – Sfeertekeningen per AVP-gebied

In dit deel wordt de voortgang en prognose beschreven per AVP-gebied. De stand van zaken t/m 2009 is kwalitatief beschreven en samengevat in een zogenaamd stoplichtoverzicht per thema.

De betekenis van de kleuren in dit stoplichtenoverzicht is als volgt:

Groen = voortgang volgens planning;
Oranje = achterstand op realisatie doel/prestatie;
Rood = doel/prestatie wordt niet gehaald.

Niet alle thema's zijn relevant in elk gebied. Per AVP-gebied zijn daarom steeds slechts de beelden in het stoplicht weergegeven voor de thema's die daar spelen.

1. AVP-gebied de Utrechtse Waarden

Gebiedsproces

Het gebiedsproces in De Utrechtse Waarden is vanuit een bestaand initiatief op het gebied van landschapsontwikkeling en cultuurhistorie doorontwikkeld (vaststelling LandschapsOntwikkelings - Plan Groene Driehoek in 2005). Samenwerkende gemeenten en een aantal actief betrokken organisaties en groepen hebben zich doorontwikkeld naar een Gebiedscommissie voor de uitvoering van Agenda Vitaal Platteland.

De Gebiedscommissie De Utrechtse Waarden is een stichting opgericht in 2007 waarvan de doelen, taken en spelregels statutair zijn vastgelegd. Het Programmabureau, de uitvoeringsorganisatie van de Gebiedscommissie, is gevestigd in Montfoort en is vooralsnog beperkt van opzet.

Resultaten en voortgang

Het gebiedsproces voor Agenda Vitaal Platteland heeft vooral in 2007 en 2008 de tijd nodig gehad op te starten, maar vanaf 2009 zijn grote stappen gezet in de uitvoering van concrete projecten.

Speerpunt van AVP-gebied De Utrechtse Waarden is het behouden en versterken van de leefbaarheid, plattelandontwikkeling en de bijzondere kwaliteit van landschap en cultuurhistorie. De belangstelling in het gebied voor dergelijke projecten is hoog en de uitvoering ervan verloopt dan ook voorspoedig. Dit komt mede door de bestaande samenwerkingsverbanden en betrokkenheid in het gebied op deze thema's, ook al vóór het bestaan van de AVP. De toegankelijkheid van de landschapscoördinatoren levert ook een grote bijdrage. Het LEADER-programma³ Weidse Veenweiden, dat mede het gebied De Utrechtse Waarden beslaat, past ook binnen deze filosofie en verloopt ook voorspoedig. De ambities voor deze thema's zijn in De Utrechtse Waarden groter dan het beschikbare budget.

Het uitvoeren van specifieke recreatieprojecten blijft achter door het ontbreken van een kader. Daarom wordt in 2010 gewerkt aan een recreatief ontwikkelingsplan met uitvoeringsprogramma. In het kader van het Recreatief routenetwerk Groene Hart is een aantal projecten in voorbereiding die ook een bijdrage leveren aan het thema recreatie.

Polsstokvereniging Jaarsveld heeft op recreatieterrein Salmsteke in Jaarsveld de polsstokaccommodatie zodanig gerenoveerd dat het aan de huidige eisen van de Nederlandse Fierljepbond voldoet, zodat hier in 2009 het Nederlands kampioenschap polsstokverspringen georganiseerd kon worden. Op de nieuwe schans is tijdens dit NK een record gesprongen! Ook recreanten, jongeren uit Lopik en wijde omgeving en ook de huidige springers van de Polsstokbond Holland kunnen op deze topaccommodatie springen. Na 50 jaar is het polsstokverspringen nog steeds springlevend! In 2010 viert de Polsstokbond Holland dit jubileum uitgebreid.

De realisatie van de gebiedsopgave voor natuur loopt achter op de programmering. Natuur is geen speerpunt in De Utrechtse Waarden, maar dat wil niet zeggen dat op dit thema geen actie is ondernomen. Er is al enige tijd een kavelruilcoördinator actief, inmiddels is een Grondstrategieplan

³ onderdeel van het Europese Plattelandsontwikkelingsprogramma 2007-2013 (POP2)

opgesteld en er is een 'coördinator Grond' aangenomen. Tot nu toe komt kavelruil moeizaam van de grond, verloopt verwerving van grond op gewenste locaties moeizaam en staan eigenaren negatief tegenover verkoop of ruil van grond voor natuur. Ook in particulier natuurbeheer hebben weinig grondeigenaren interesse.

Voor de realisatie van een groot deel van de Ecologische VerbindingsZones (EVZ's) en de opgave voor verdrogingsbestrijding speelt de Hollandsche IJssel een belangrijke rol. De voortgang hierin wordt echter belemmerd doordat de overdracht van de Hollandsche IJssel van Rijkswaterstaat naar het waterschap Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden (HDSR) op zich laat wachten.

Tot slot is de realisatie van een betere landbouwstructuur en het ontwikkelen van duurzame landbouw een aandachtspunt. Het eerste kavelpadenproject is succesvol en in 2011 hebben agrariërs wederom de mogelijkheid een bijdrage voor een kavelpad aan te vragen. Daarnaast neemt de Gebiedscommissie dit jaar in samenwerking met landbouworganisaties het voortouw andere maatregelen uit te werken voor de verbetering van de landbouwstructuur.

Wat betreft duurzame landbouw zijn er twee pilots duurzaam bodembeheer uitgevoerd. Eind 2009 is gestart met het uitwerken van drie sporen om projecten in de duurzame landbouw te stimuleren.

Wim en Corrie Boere uit Hekendorp verbouwen een deel van hun **melkveehouderijbedrijf** zodat (met name) ouderen met geheugenproblemen **een begeleide dagbesteding** kan worden geboden. Corrie gebruikt haar jarenlange deskundigheid en ervaring in de zorg om samen met vrijwilligers ouderen een zinvolle en gezellige daginvulling te geven. Er worden veel buiten activiteiten geboden in de natuur waarbij rekening wordt gehouden met de seizoenen en er contact is met dieren. Activiteiten zijn o.a. kippen voeren, eieren garen, schilderen, (geheugen)-spel, hout bewerking, koptouwen breien, appelmoes maken, gezamenlijk de maaltijd bereiden etc. Totdat de verbouwing in 2012 op de boerderij gereed is wordt gebruik gemaakt van de locatie "de Kloostertuin" in Haastrecht.

Samenvattend:

OPGAVE De Waarden	De Waarden Voortgang			De Waarden Prognose 2013		
Realisatie EHS	☐	☐	☒	☐	☒	☐
Milieukwaliteit EHS (verdroging)	☐	☐	☒	☐	☐	☒
Landbouw	☐	☒	☐	☐	☒	☐
Leefbaarheid en Plattelandsontwikkeling	☒	☐	☐	☒	☐	☐
Recreatie toegankelijkheid en toeristische ontwikkeling	☐	☒	☐	☒	☐	☐
Landschap	☒	☐	☐	☒	☐	☐
Cultuurhistorie	☒	☐	☐	☒	☐	☐

2. AVP- gebied De Venen

Gebiedsproces

In De Venen werken partners al jaren samen om het gebied te ontwikkelen. De Gebiedscommissie heeft inmiddels grip op haar opdracht en wordt ondersteund door een programmabureau dat zich de laatste jaren sterk ontwikkeld heeft. Het programmabureau richt de energie met name op de grote gebiedsopgaven: dit lijkt zowel samen te hangen met de aandacht die deze gebiedsprocessen maatschappelijk krijgen, als met de locatie in het provinciehuis die uitnodigt tot intensieve samenwerking met de provinciale organisatie. Tot uitvoering leiden deze processen nog maar beperkt.

Naast afstemming met de Utrechtse partners vraagt ook de beleidsafstemming met Noord en vooral Zuid-Holland aandacht, zeker ook om in de toekomst een evenwichtige ontwikkeling in De Venen in beeld te houden. De samenhang van doelen en maatregelen is immers groot.

In De Venen worden, op dit moment, een aantal grote projecten (zoals voor realisatie van de EHS) niet door de Gebiedscommissie aangepakt, maar uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van de provincie (Groot Mijdsrecht Noord, Marickenland) of waterschap (Zegveld-Portengen).

Resultaten en voortgang

De meest dominante opgave ligt in de realisatie van de EHS, die in De Venen vooral vorm krijgt in de Groene Ruggengraat. Deze opgave brengt ingrijpende veranderingen in gebruik en in aanzien van het gebied met zich mee. Mede daarom kan deze opgave dan ook niet rekenen op breed draagvlak bij alle betrokkenen. Het ontbreken van maatschappelijk draagvlak is steeds voelbaar in de gebiedsprocessen die nu lopen; er worden veel terugkerende discussies gevoerd over doelen, kaders en maatregelen. De kritiek is deels dat deze doelen en kaders nog niet concreet genoeg zijn. Aan de andere kant worden de doelen en kaders opnieuw ter discussie gesteld als uitvoering in beeld komt. De integrale gebiedsprocessen kosten (nog) veel tijd. Er wordt dus nog veel energie op het proces ingezet waardoor de daadwerkelijke uitvoering van deze projecten nog maar op enkele plekken zichtbaar wordt. Tegelijkertijd wordt in het proces wel degelijk voortgang geboekt. Het meest sprekende voorbeeld is de ondertekening van het Convenant Groot Wilnis Vinkeveen (GWV) begin 2010. Er liggen in GWV nu gedragen afspraken voor een integrale realisatie van doelen voor natuur, maar zeker ook voor landbouw, water, recreatie en het afremmen van bodemdaling.

Ook in gebieden als Marickenland en de Bovenlanden zijn nu procesmijlpalen binnen bereik. Maar, het gaat niet alleen om draagvlak voor de doelen en in te zetten instrumenten, maar zeker ook over de beschikbaarheid van voldoende middelen voor grondverwerving en inrichting. De normbedragen zowel voor grond als voor inrichting blijken te laag.

De algemene knelpunten rond grondverwerving (waaronder mobiliteit en ruiling) spelen in De Venen een grote rol in de discussies en de mogelijkheden om voortgang te boeken. De afgelopen tijd is daarop ingespeeld en is extra ingezet op meer capaciteit voor grondverwerving, ruilprocessen en de realisatie van de ecologische verbindingzones. Daarvoor is een stuurgroep grond ingesteld onder aansturing van de Gebiedscommissie. De normkosten zowel bij grondverwerving als bij inrichting (voor veenweidennatuur gelden veel hogere inrichtingskosten (het gaat om 'dure' natuur)) zijn echter zodanig laag dat voortgang afhankelijk zal zijn en worden van de beschikbaarheid van voldoende middelen. Dit speelt ook een rol in de realisatie van de opgave in Marickenland; zolang de grondverwerving achterblijft, kan er maar beperkt worden ingericht. Op dit moment is wel een deelgebied ingericht, en de verwachting is dat de komende jaren meer resultaten zullen worden geboekt.

De realisatie van ecologische verbindingzones blijft achter. Dit hangt samen met grondverwerving, maar ook met gebrek aan draagvlak en praktische knelpunten in het tijdspad voor doelen en in de beperkte fysieke ruimte in sommige watergangen.

Onderwaterdrainage

Bij de uitvoering van Plan de Venen is innovatie een belangrijk instrument. Innovatie schept nieuwe mogelijkheden om functies te combineren. Eén van de innovaties is onderwaterdrainage. Het helpt agrariërs om met een beperkte drooglegging toch goed te kunnen boeren.

Onlangs is een pilot onderwaterdrainage gestart in Groot Wilnis-Vinkeveen, een techniek waarbij drains onder het slootpeil het water in natte tijden snel afvoeren, maar in droge tijden terug het land in brengen. Gekeken wordt naar het effect van onderwaterdrainage op onder meer de watervraag, grondwaterstanden, bruikbaarheid van het land voor agrarische doeleinden, waterkwaliteit en niet te vergeten de bodemdaling.

De locatie voor de pilot ligt aan de rand van Groot Wilnis-Vinkeveen, op een plek die zeer kwetsbaar is voor bodemdaling. De resultaten van de pilot kunnen direct worden gebruikt voor soortgelijke gebieden in de Venen.

De andere doelen zoals recreatie, landbouw, leefbaarheid en cultuurhistorie worden vanuit een breder draagvlak opgepakt. Hier worden dan ook resultaten geboekt. De partners worden intensief betrokken, wat zich vertaalt in deelname aan bijvoorbeeld werkgroepen op het gebied van landbouw en van recreatie. Deze werkgroepen vervullen steeds beter hun initiërende rol in het aandragen en 'begeleiden' van projecten in het gebied. De betrokkenheid wordt nog niet altijd vertaald naar inzet van menskracht en middelen door de partners.

Het Leader-programma (bottom-up projecten) laat goede resultaten zien op het gebied van leefbaarheids- en plattelandontwikkelingsprojecten. Het gaat dan om projecten als herinrichting van een dorpsplein, aanleg van sport- en speelvoorzieningen, realisatie van recreatieve voorzieningen, organisatie van evenementen en gebiedspromotie. Dit zijn allemaal zaken die goed aansluiten bij lokale behoeften en de lokale beleving en de daarbij te tonen medeverantwoordelijkheid. De EU/POP-middelen blijken hierbij een belangrijke stimulans.

Ook voor Groene Hart-projecten is veel animo en daar komen ook veel projecten tot daadwerkelijke uitvoering. Ook hier is er weer een breed palet aan projecten te zien: van picknickplaatsen tot restauratie van de Stelling van Amsterdam, van festivals tot een uitkijktoren om het Groene Hart echt te beleven. Landschap en cultuurhistorie blijken hier een belangrijke motor voor projecten en betrokkenheid.

Duurzame landbouw leeft ook als thema en levert veel initiatieven op. Maatregelen voor structuurversterking in de landbouw blijven daarentegen achter bij de geformuleerde ambities. Deze opgave is ook van belang als instrument voor grondverwerving, bijvoorbeeld door kavelruil; daarom zet het programmabureau hier meer energie op.

Over het totaal gezien ligt het gebiedsprogramma De Venen aardig op schema: op sommige doelen gaat het sneller, op andere langzamer. De realiteit is daarbij wel dat de vertraging zit op de ambities die het zwaartepunt van het gebiedsprogramma vormen. Realiteit daarbij is ook dat die ambities grote veranderingen voor het gebied met zich meebrengen. De komende jaren zullen zowel provincie als

Gebiedscommissie hun rol sterk moeten invullen om het gebiedsprogramma in al zijn onderdelen te realiseren.

Restauratie Fort bij Abcoude

Het Fort bij Abcoude is één van de Utrechtse forten in de Stelling van Amsterdam. Het fort heeft een belangrijke waarde in cultuurhistorisch opzicht, maar ook voor de natuur, die op en rond het fort is ontstaan. Door grootschalige restauratie worden deze waarden behouden en versterkt en worden daar nog functies voor recreatie en educatie aan toegevoegd. De afgelopen jaren zijn al restauratiewerkzaamheden uitgevoerd aan onder andere de toegangsbrug en er is bijvoorbeeld een uitkijkpunt gemaakt. Vorig jaar is gestart met grootscheepse restauratie van muren en daken, maar ook met de aanleg van een tweede toegangsbrug. De werkzaamheden worden uitgevoerd door Stichting Herstelling, waardoor kansarme jongeren belangrijke werkervaring op kunnen doen. Als de restauratie is afgerond, wordt het fort opengesteld voor de recreant en doet het fort dienst als educatiecentrum. Ook vinden verschillende verenigingen hier onderdak.

Samenvattend

OPGAVE De Venen	De Venen Voortgang				De Venen Prognose 2013		
Realisatie EHS	○	○	●		○	○	●
Milieu kwaliteit EHS (verdroging)	○	●	○		○	●	○
Soortenbeleid	●	○	○		●	○	○
Landbouw	○	●	○		○	●	○
Leefbaarheid en Plattelandsontwikkeling Let op: van geel naar groen gezet	●	○	○		●	○	○
Recreatie om de stad Verwerven inrichten beheer	○	○	●		○	●	○
Recreatie toegankelijkheid en toeristische ontwikkeling	○	●	○		○	●	○
Landschap	●	○	○		●	○	○
Cultuurhistorie	●	○	○		●	○	○
Bodemvisie en pilots	●	○	○		●	○	○
KRW en Synergieprojecten	●	○	○		●	○	○
Nota Ruimteprojecten Westelijke Veenweiden	○	●	○		●	○	○

3. AVP-gebied Kromme Rijn

Gebiedsproces

Het gebiedsproces in de Kromme Rijn vindt zijn oorsprong in de Leaderaanpak (bottom-up werken) en heeft er mede toe geleid dat de gebiedscommissie en het Streekhuis al goed zijn verankerd in het gebied. Naast de gebiedscommissie sturen de landinrichtingscommissie Groenraven Oost en de enveloppen Rijnauwen - Vechten en Linieland van de Nieuwe Hollandse Waterlinie deelopgaven uit het gebiedsprogramma aan. Deze complexe organisatiestructuur kost extra inspanning, omdat er meer onderlinge afstemming nodig is.

Resultaten en voortgang

De wortels van de identiteit van het Kromme Rijngebied liggen in de Leaderaanpak (bottom-up werken). Kenmerkend is daarom dat er veel initiatieven zijn op het gebied van leefbaarheid en plattelandontwikkeling. Via het Leaderprogramma is er geïnvesteerd in het vermarkten van streekproducten, verbreden van de landbouw, boerderijeducatie en de realisatie van diverse multifunctionele accommodaties, zoals het Cultuurhuis Cothen, waarin culturele en zorgfuncties samenkomen. Aangezien er veel draagvlak in het gebied is voor de Leaderaanpak worden er veel bijdragen van derden gegenereerd. In het gebied leeft tevens een sterke ambitie om ook de recreatieve, landschappelijke en cultuurhistorische identiteit van de Kromme Rijnstreek vorm te geven. Op het gebied van recreatie zijn diverse projecten voor recreatieve routes en toeristische ontwikkeling gerealiseerd, waaronder de stadshaven Wijk bij Duurstede en het Promotieplan Kromme Rijnstreek. Er bestaan echter meer ambities dan er middelen zijn.

Project 'Stadshaven Wijk bij Duurstede'

Gemeente Wijk bij Duurstede investeert in de herinrichting van de stadshaven. De haven had voorheen een industriële functie. De gemeente zet met het project Stadshaven het oude Dorestad en de Kromme Rijnstreek sterk op de (toeristische) kaart. Achterliggend doel is om toerisme en recreatie te ontwikkelen. Hiermee vergroot de gemeente, in samenwerking met de Kromme Rijnstreek, het aantal bezoekers en promoot de regio in zijn geheel

Ook op landschappelijk gebied bestaan er meer ambities dan er middelen zijn. Het budget voor de ontwikkeling en het herstel van het Nationaal Landschap Rivierengebied wordt op basis van een afgewogen programmering weggezet in landschappelijke en cultuurhistorische projecten. Zo draagt de aanleg van boomgaarden bij aan het versterken van de historische structuur in het landschap en zorgt het herstel van zichtassen voor de beleefbaarheid van het landschap. De programmering dekt echter niet de ambities die de gebiedscommissie voor de ontwikkeling en het herstel van het Rivierenlandschap heeft die voor het zuid-oostelijke deel de identiteit van het gebied bepaalt.

In het Kromme Rijngebied ligt nog een nationaal landschap, de Nieuwe Hollandse Waterlinie, die voor het noord-westelijke deel van het gebied gezichtsbepalend is. Met man en macht wordt gewerkt om de identiteit van de waterlinie te behouden, te ontwikkelen en voor het publiek te ontsluiten. De Nota Ruimte projecten, zoals onder andere 'Fort Vechten' en de 'Fietsbrug Amsterdam-Rijnkanaal', die momenteel zijn opgestart en worden uitgevoerd, leveren hier een essentiële bijdrage aan.

Project ‘Gedekte gemeenschapsweg’

De Gedekte Gemeenschapsweg is gerestaureerd en geheel in oude stijl hersteld. Het is een bijzonder en uniek project, omdat dit de enige gawe overgebleven Gedekte gemeenschapsweg is van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De weg die achter een wal ligt diende om kogelvrij van Fort Honswijk naar Lunet aan de Snel en de Korte Uitweg te kunnen komen. Met de restauratie van de Gedekte gemeenschapsweg is de weg weer begaanbaar gemaakt, de ernaast gelegen wal gerestaureerd en het inundatiekanaal uitgediept. Tevens zijn twee in de wal gelegen groepsschuilplaatsen geconserveerd voor de toekomst en beleefbaar en toegankelijk gemaakt voor de recreant.

De realisatie van de EHS in het Kromme Rijngebied gaat goed, voornamelijk vanwege de grote interesse in particulier natuurbeheer onder de landgoedeigenaren in het Langbroekerweteringgebied. De interesse is zo groot dat het realiseren van de doelstelling in Langbroekerweteringgebied in zicht is. De overige natuuropgave in het Kromme Rijngebied hangt grotendeels samen met de landinrichting Groenraven Oost. In de LI Groenraven Oost is de eenvoudige opgave gerealiseerd, maar resteert (vanwege een lage grondmobiliteit) een lastige restantopgave. De natuuropgave in de uiterwaarden, de zogenaamde NURG, vindt plaats onder aansturing van het rijk en staat momenteel stil vanwege uitputting van de financiële middelen.

Landbouwstructuurversterking heeft de afgelopen jaren een grote impuls gekregen door diverse landinrichtingen die zijn uitgevoerd.

Momenteel wordt hard gewerkt aan de voorbereiding van het synergieproject “Duurzame inrichting van de Kromme Rijn” (ten behoeve van de Europese Kaderrichtlijn water), zodat de uitvoering in 2011 kan starten. In dit project is nadrukkelijk gekozen om de realisatie van de ecologische verbindingzones langs de Kromme Rijn (daar waar mogelijk) mee te nemen.

De realisatie van verdrogingsbestrijdende maatregelen in de TOP-gebieden (Kolland en Overlangbroek) is vanwege stikstofbeleid (Natura 2000) enigszins vertraagd, maar belemmert realisatie van de verdrogingsopgave niet. Voor de Subtopgebieden heeft het waterschap onlangs in samenwerking met de provincie initiatieven ontplooid om de verdroging aan te pakken en wordt verwacht dat de opgave grotendeels gerealiseerd zal gaan worden. Met de realisatie van de nageschakelde filterinstallatie achter de bestaande RWZI Zeist is de opgave ten behoeve van het verbeteren van de milieukwaliteit gerealiseerd.

Samenvattend

OPGAVE Kromme Rijn	Kromme Rijn Voortgang				Kromme Rijn Prognose 2013		
Realisatie EHS							
Milieu kwaliteit EHS (verdroging)							
Soortenbeleid							
Beheer							
Landbouw							
Leefbaarheid en Plattelandsontwikkeling							
Recreatie om de stad verwerven inrichten beheer							
Recreatie toegankelijkheid en toeristische ontwikkeling							
Landschap							
Cultuurhistorie				Zie NHW			
KRW en Synergieprojecten							
Nota Ruimteprojecten Nieuwe Hollandse Waterlinie NHW							

4. AVP gebied Stad en Land Utrecht

Gebiedsproces

Vóór de AVP-periode 2007-2013 werkte de landinrichtingscommissie Groengebied Utrecht West al, vanaf 2000, aan de opgaven Recreatie om de stad (RodS) en Ecologische HoofdStructuur (EHS) ten westen van Utrecht. De afronding van RodS is in 2015 gepland. Per 1 januari 2009 is deze landinrichtingscommissie omgevormd naar de gebiedscommissie Stad en Land Utrecht. Deze gebiedscommissie heeft niet alleen de RodS- en EHS-opgave onder haar hoede genomen, maar de totale AVP-opgave geldend voor het AVP-gebied Stad en Land Utrecht.

De focus van de gebiedscommissie ligt met name bij de RodS- en de EHS-opgave, de overige thema's blijven qua bestuurlijke aandacht nog wat achter. Dit is ook logisch, de grootste opgave voor het gebied is immers de RodS- en EHS-opgave. De focus op de RodS- en EHS-opgave is ook te verklaren uit het feit dat nu en in de komende jaren de resultaten van het lange voorbereidingsproces in het veld zichtbaar worden. In dat licht is de onduidelijkheid over de financiering van het rijksdeel van de RodS-opgave na 2013 een complicerend gegeven. De aanpak van de gebiedscommissie is gezien de focus nog sterk gericht op het landinrichtingsproces.

Het programmabureau is tegelijkertijd met de gebiedscommissie opgericht en kan zich nog verder ontwikkelen in haar rol om de gebiedscommissie te faciliteren bij de realisatie van de AVP-doelen.

Resultaten en voortgang

Het AVP-gebied Stad en Land Utrecht (SLU) kenmerkt zich door een forse RodS-opgave ten westen/zuidwesten van de stad Utrecht. De afgelopen jaren is veel geïnvesteerd in belangrijke voorbereidende werkzaamheden waaronder het vergroten van het draagvlak voor de RodS-opgave bij omwonenden, grondverwerving, het maken van inrichtingsplannen voor een aantal grote deelgebieden en het aanpassen van bestemmingsplannen. Ook is de inrichting zelf in het AVP-gebied gestart.

In 2008 is het deelgebied Klein Limburg in Haarzuilens opgeleverd: een parkachtig wandelgebied van 24 hectare ten noorden van Kasteel de Haar. Dit voorjaar is begonnen met de inrichting van een groot deel (120 ha) van het plangebied Wielrevelt (totaal 150 ha), ook in Haarzuilens. Een deel wordt na de zomer opgeleverd, de rest medio 2011. De betrokkenheid van de bewoners in Haarzuilens is groot. Het is belangrijk hier veel tijd in te investeren.

Na twee jaar voorbereiding is het zover: de **inrichting van het gebied Wielrevelt**, gelegen ten oosten van het Kasteel de Haar, is gestart. Medio 2011 kunnen fietsers en wandelaars hun hart ophalen in circa 130 hectare recreatiegebied. Naast fiets- en wandelpaden wordt tevens een activiteitenterrein aangelegd. Op een drukke dag zal het gebied plaats bieden aan circa 3800 recreanten.

In deelgebied Reijerscop, waar enkele fietsverbindingen zullen worden gerealiseerd, wordt de RodS-doelstelling zoveel mogelijk verbonden met het versterken van de landbouwstructuur. Er zijn al veel ruilgronden verworven om kavelruilen in de nabije toekomst mogelijk te maken. De kavelruilcoördinator en landbouwgroep zullen, met een WILG-plan achter de hand, en in combinatie met het realiseren van RodS-verbindingen, kavelruilen en daarmee landbouwstructuurversterking gaan stimuleren.

Het synergieproject Ouwenaar-Haarrijn (looptijd realisatie t/m 2015) haakt aan op werkzaamheden in twee deelgebieden van de landinrichting Haarzuilens (Wielrevelt en Parkbos) en is daarmee qua planning afhankelijk van de voortgang bij de RodS.

Naast deze behaalde resultaten is er ook een zorgpunt bij de realisatie van de RodS. Zo heeft het Rijk nog niet alle gelden beschikbaar gesteld aan de provincie (er resteert nog ruim 16 miljoen euro) en zijn de normkosten voor verwerving en inrichting te laag. De provincie Utrecht is niet de enige waar dit laatste knelpunt zich voordoet. Zuid-Holland, Noord-Holland en Gelderland hebben hetzelfde probleem. Dit onderwerp is daarom ook geagendeerd bij de onderhandelingen met het Rijk in het kader van de MTR BO.

In het AVP-gebied SLU ligt tevens een beperkte EHS-opgave. De verwerving van EHS hectares vordert gestaag: meer dan de helft van de gronden zijn inmiddels in handen van de overheid (BBL of gemeenten), waarna inrichting kan volgen.

Bij Harmelen is in 2009 het EHS-gebied 'avontuur-natuur' opgeleverd: een gebied van 7 hectare aan de dorpsrand waar een avontuurlijke wandelroute door nieuwe natuur is gecreëerd. In het uitvoeringsplan Hollandsche IJssel is 50 hectare EHS opgenomen, waarvan een groot deel van de uitvoering in 2011 is gepland. De te lage normkosten zijn financieel gezien belemmerend om de doelstelling te bereiken.

Het SLU-gebied maakt deel uit van het Nationale Landschap Het Groene Hart. In dit kader heeft Natuurmonumenten in Haarzuilens een productieboomgaard omgevormd tot een voor het publiek toegankelijke hoogstamboomgaard, is een eendenkooi hersteld en wordt de moestuinmuur in Haarzuilens hersteld. Verder worden een historisch beleefpad en een waterbeleefpad in Wielrevelt voorbereid. Verder worden het Hertenkamp en de Romeinse tuin bij kasteel De Haar gerestaureerd en wordt het historische elektriciteitsnet aan de Diefdijk in ere hersteld.

Langs de **Diefdijk** bij Everdingen is het bovengronds elektriciteitsnet met houten masten een zeer karakteristiek element in het Hollandse landschap. Dergelijke masten kwamen algemeen voor maar zijn inmiddels vrijwel overal verdwenen. In 2010 is gestart met de restauratie van dit bovengrondse elektriciteitsnet. Hiermee wordt het historische beeld behouden in het landschap.

Samenvattend:

OPGAVE Stad en Land Utrecht	Stad en Land Utrecht Voortgang				Stad en Land Utrecht Prognose 2013		
Realisatie EHS							
Milieukwaliteit EHS (verdroging)							
Landbouw							
Leefbaarheid en Plattelandsontwikkeling							
Recreatie om de stad (RodS) verwerven inrichten beheer							
Recreatie toegankelijkheid en toeristische ontwikkeling				Zie RodS			
Landschap							
KRW en Synergieprojecten							

5. AVP-gebied Utrechtse Vecht en Weiden

Gebiedsproces

Het AVP-gebied Utrechtse Vecht en Weiden heeft pas recent (2009) zijn definitieve begrenzing gekregen en daarmee heeft ook de gebiedscommissie pas haar bestaan en opgave gekregen. De opgave zelf en de samenhang daarin moeten nog meer vorm krijgen. Het programmabureau is in ontwikkeling.

Als gevolg van de Landinrichting Noorderpark, en twee enveloppen in het kader van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, namelijk Vechtstreek Zuid en Kraag van Utrecht is er sprake van enige bestuurlijke drukte in het gebied.

Mede vanwege de landschappelijk inhoudelijke samenhang met het Noord-Hollandse Vechtgebied wordt (meer) aansluiting gezocht met de provincie Noord-Holland. De gebiedscommissie maakt hiervoor onder andere gebruik van het Gebiedsplatform Vecht en Weiden, een platform bestaande uit Utrechtse en Noord Hollandse vertegenwoordigers die het gesprek aangaan met het gebied, waarbij de Vecht de verbindende schakel vormt.

Resultaten en voortgang

Vecht en Weiden ligt in de stedelijke invloedssfeer van vooral Utrecht. De meeste opgaven zijn van provinciaal belang: de realisatie van de Groene Ruggengraat (Ecologische Hoofdstructuur), de Landinrichting Noorderpark en de opgave in het kader van Natura 2000/Oostelijke Vechtplassen. Al met al zijn dit geen gemakkelijke opgaven, zeker niet voor een gebiedscommissie die eigenlijk nog maar net van start is gegaan. Het opstarten van het gebiedsproces en het eigen maken van de brede opgave heeft de afgelopen jaren de nodige energie gekost, energie die zich niet meteen vertaalt in concrete uitvoeringsresultaten.

De Landinrichting Noorderpark is inmiddels bijna afgerond. Na een gedegen voortraject wordt binnenkort gestart met het opstellen van het beheerplan Natura 2000/Oostelijke Vechtplassen. De realisatie van de Groene Ruggengraat heeft een impuls gekregen door het intensiveren van het gebiedsproces. Hierbij gaat het om het creëren van draagvlak voor een ingrijpende verandering in het gebied. In algemene zin is er nog een achterstand in de realisatie van natuur, maar er wordt hard aan getrokken. De prognose voor de doelstelling voor de natuuropgave voor 2013 wordt belemmerd door de vooralsnog te lage normkosten.

De verdrogingsbestrijding blijft vooral in het Noorderpark achter. Dat heeft deels te maken met het nog moeten verwerven van gronden, maar daarnaast ook met het feit dat de gewenste natuurdoelen in het kader van Natura 2000 nog niet duidelijk zijn. Daar wordt nu op gefocust. Voor de verdrogingsbestrijding in de Bethunepolder is een speciaal gebiedsproces in gang gezet om de ambities helder te krijgen. Vervolgens is een schetsontwerp gemaakt dat met betrokken partijen wordt besproken. Communicatie is in dit proces een belangrijk aandachtspunt.

De opgaven voor recreatie hebben een duidelijke relatie met de nabijheid van de stad. Het gebied investeert vooral in routenetwerken en transferia om de recreatieve bestemmingen bereikbaar te maken; dus in de relatie Stad en Land. Om het Gagelbos beter bereikbaar te maken voor de inwoners van de stad Utrecht wordt er in het najaar van 2010 een voet/fietsbrug aangelegd over de noordelijke rondweg van Utrecht. De opgave voor Recreatie om de Stad (RodS) in de vorm van nieuwe recreatiegebieden, zoals het Gagelbos is zo goed als gerealiseerd. De gebiedscommissie heeft echter ook nog de ambitie is om recreatieve voorzieningen te optimaliseren. Voor dit soort nieuwe initiatieven voor recreatieprojecten is echter geen budget meer beschikbaar.

De landbouwstructuur in de Landinrichting Noorderpark lijkt nagenoeg op orde. In de andere gebieden blijkt de behoefte van agrariërs niet zozeer bij landbouwstructuurverbetering te liggen, maar bij de verbreding van de agrarische bedrijfsvoering. Plattelandsontwikkeling leeft dus sterk als thema. Dat is natuurlijk ook niet vreemd door de ligging ten opzichte van de stad, de natuurlijke en landschappelijke kwaliteiten en de aantrekkingskracht op de stedeling. Dat zie je terug in initiatieven als

overnachtingsmogelijkheden op het platteland, de ontwikkeling van streekproducten en educatieprojecten, zoals 'Boerderij in de kijker'. Ook de Agrarische Natuurvereniging Noorderpark kan hierbij een belangrijke rol spelen en daarom ondersteunen we hen financieel in hun professionalisering. Overigens zijn ook voor de plattelandsontwikkeling de ambities groter dan het beschikbare budget, want het budget is intussen uitgeput.

De uitvoering van het (gebiedsoverstijgende thematische) programma Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW) ligt al een aantal jaren op koers. In Utrechtse Vecht en Weiden liggen twee deelgebieden, de zogenaamde enveloppen, de Kraag van Utrecht en Vechtstreek-Zuid. In het oog springende projecten in de afgelopen jaren zijn de restauratie van Lunetten 1 en 2 ten zuid oosten van Utrecht, waaraan nieuwe gebruiksfuncties zijn gegeven, respectievelijk een tentoonstellingsruimte/buitenschoolse opvang en een kinderdagverblijf.

Lunet 1

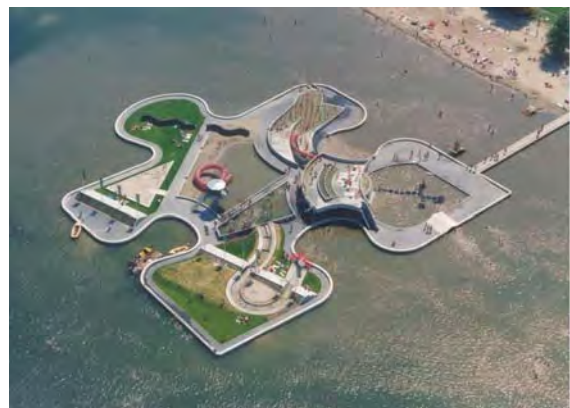
Lunet 1 is één van de vier lunetten die ten zuidoosten van de stad Utrecht liggen, op de Houtense vlakte. Na de restauratie zijn de flankkazematten verbouwd en heringericht met verwarming, sanitair en luchtverversing. In september 2008 opende het Fort van de Democratie zijn deuren voor het publiek in de linker flankkazemat en de atoomschuil-bunker. De restauratie en herinrichting van Lunet I werd in september 2009 afgerond met de opening van de buitenschoolse opvang Het Fort in de rechter flankkazemat.

Daarnaast zijn de restauratie van de sluisjes bij Land van Zuylen en Fort Tienhoven, de restauratie van de historische molen de Kraai in Westbroek mooie voorbeelden. De successen van de Nieuwe Hollandse Waterlinie (NHW) passen in de veel bredere behoefte in het gebied om cultuurhistorische thema's op de kaart te zetten, zeker gezien de grote cultuurhistorische waarde van de vele fraaie landgoederen in dit gebied. Een ambitie die provinciegrenzen overstijgt, wordt beleefd. Helaas zijn ook hiervoor nog geen financiële middelen in het gebiedsprogramma opgenomen.

Speeleiland Maarsseveen

Het speeleiland wordt zodanig gerenoveerd dat het weer een speelparadijs is voor kinderen. Hierdoor is het Strandbad Maarsseveen aantrekkelijker voor de recreant. De afgelopen jaren zijn veel toestellen veranderd of verwijderd omdat ze niet voldeden. Ook omdat de betonconstructie aan groot onderhoud toe is, is dit het moment om het speeleiland te renoveren. Het Speeleiland moet weer een speelparadijs worden zoals het in 1994 bedoeld is. De start van de renovatie is gepland na de zomer van 2010.

Samenvattend:

OPGAVE Vecht en Weiden	Utrechtse Vecht en Weiden Voortgang				Utrechtse Vecht en Weiden Prognose 2013		
Realisatie EHS	☐	☐	☒		☐	☐	☒
Milieu kwaliteit EHS (verdroging)	☐	☒	☐		☐	☒	☐
Soortenbeleid	☒	☐	☐		☒	☐	☐
Landbouw	☐	☒	☐		☒	☐	☐
Leefbaarheid en Plattelandsontwikkeling	☒	☐	☐		☒	☐	☐
Recreatie om de stad verwerven inrichten beheer	☒	☐	☐		☒	☐	☐
Recreatie toegankelijkheid en toeristische ontwikkeling	☒	☐	☐		☒	☐	☐
Landschap	☒	☐	☐	*	☒	☐	☐
Cultuurhistorie	☒	☐	☐		☒	☐	☐

* Groen: projecten zijn uitgevoerd.

6. AVP gebied Utrechtse Heuvelrug

Gebiedsproces

In het gebied Heel de Heuvelrug zijn drie deelgebiedscommissies actief, noord (deelgebied Noord-Holland), midden en zuid, welke op gebiedscommissieniveau (Heel de Heuvelrug) afstemmen. Daarnaast hebben de programma's van Hart van de Heuvelrug en het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug (NPUH) ook hun eigen dynamiek. Deelgebiedscommissie Heuvelrug Zuid bestaat uit het al bestaande Overlegorgaan NPUH, aangevuld met partijen uit het gebied tussen de A12 en A28. In dit deelgebied werken de partijen uit het NPUH al sinds 2003 actief samen. De deelgebiedscommissie Heuvelrug Midden is begin 2010 ingesteld en daar is nu een voortvarende samenwerking gestart. De bestuurlijke en inhoudelijke samenhang met de provincie Noord-Holland is voor de komende jaren een aandachtspunt, mede door de afwijkende aanpak tussen de provincies.

In de periode tot 2010 heeft de nadruk gelegen op de opbouw en ondersteuning van de gebiedsorganisatie. De visie Heel de Heuvelrug 'Ontdek het Palet' (tot 2025) en het nieuwe gebiedsprogramma 'Heel de Heuvelrug 2011-2013' zijn op een constructieve manier met de gebiedspartners opgesteld en in maart 2010 door Provinciale Staten vastgesteld. Dit nieuwe programma geeft de ambities en daarvoor benodigde middelen voor de periode 2011-2013 weer. Het heeft een omvang van 32,4 miljoen euro voor het Utrechtse deel van de Heuvelrug. Van de 32,4 miljoen euro loopt ruim 25,2 miljoen euro via de provincie Utrecht (rijksmiddelen ILG, middelen EU en provinciale middelen). Hiervan is 10 miljoen euro gedekt (o.a. via Bestuursovereenkomst ILG) en nog 15,2 miljoen euro ongedekt.

Resultaten en voortgang

De inhoudelijke opgave kenmerkt zich vooral door herstel en kwaliteitsverbetering van natuur, het natuur en (cultuurhistorisch) landschap en recreatieverbindingen in dit van oudsher grote, maar inmiddels rijkelijk versnipperde natuurgebied. De uitvoering heeft met name in het NPUH, Stichting Lustwarande (SLW) en binnen het programma Hart van de Heuvelrug plaatsgevonden. Ook elders op de heuvelrug zijn enkele grote projecten in uitvoering of gerealiseerd, zoals het restaureren van de grote kom in het Baarnse Bos.

Ontsnippering en kwaliteitsverbetering van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) zijn belangrijke thema's op de Heuvelrug. Het NPUH werkt met jaarplannen ontsnippering waarbinnen kleinschalige ontsnipperingsmaatregelen zoals dassentunnels, worden uitgevoerd. Ook wordt gewerkt aan de realisatie van verschillende (rijks- en provinciale) ecoducten. Er is op dit moment alleen financiering voor de voorbereiding en geen financiering voor de realisatie van provinciale ecoducten.

De realisatie van de EHS loopt via twee sporen: grondverwerving en particulier natuurbeheer. Een deel van de EHS-doelen wordt in Hart van de Heuvelrug gerealiseerd op basis van Rood voor Groen-constructies en voor enkele onderdelen is ILG-budget beschikbaar. De verschillende aankopen, waaronder de vliegbasis Soesterberg (380 ha) en het landgoed De Paltz, zijn één van de grootste successen om weer te komen tot een groot aaneengesloten natuurgebied op de Heuvelrug. De te lage normkosten zijn financieel gezien belemmerend om de doelstellingen te bereiken. De belangstelling voor particulier natuurbeheer is in de afgelopen periode laag gebleken. Er wordt nu extra ingezet om de particuliere grondeigenaren te stimuleren om over te gaan op particulier natuurbeheer.

In 2009 is een recreatievisie voor de Utrechtse Heuvelrug opgesteld die de basis vormt voor de uitvoering. De afgelopen jaren is gewerkt aan het netwerk van wandel- en fietspaden en routes waaronder delen van het Let de Stigterpad en de inrichting van Groene Entrees in het NPUH.

Let de Stigterpad

Het Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug beleven op de fiets is de ambitie. Van oost naar west één is fietsroute was het resultaat. Grote delen van de route lagen er al, nu zijn de verbindingen gerealiseerd om deze 18 kilometer lange route goed te fietsen. Het pad biedt tevens de mogelijkheid verschillende rondjes te fietsen. Een aanwinst voor de fietsminnende bezoeker op de Heuvelrug.

In het kader van de zonering op de Heuvelrug zullen nog verschillende paden/routes aangelegd worden, waaronder de Heel de Heuvelrug fietsroute. Het routenetwerk wordt gekoppeld aan de structuur van Poorten & Entrees. Het beschikbare budget, ook voor beheer en onderhoud, is de beperkende factor voor het realiseren van de totale ambities.

Ook zijn er een aantal projecten uitgevoerd of in uitvoering op het gebied van landschap en cultuurhistorie, zoals 'versterking van de groenstructuur Stichtse Lustwarande', het 'Masterplan Broekhuizen' en het 'herstellen van de Grote Kom' in het Baarnse Bos. De ambities op dit thema zijn veel groter dan het beschikbare budget in het nieuwe gebiedsprogramma toelaat. De beschikbare POP middelen voor deze doelen zijn nog niet voldoende benut. De Utrechtse Heuvelrug is door de provincie aangemerkt als provinciaal landschap. In het kader van het opstellen van de provinciale structuurvisie wordt op dit moment gewerkt aan het benoemen van de kernkwaliteiten van de Heuvelrug. Basis voor deze nadere uitwerking vormt de onlangs in het kader van de visie Heel de Heuvelrug opgestelde cultuurhistorische visie Heel de Heuvelrug.

Grote Kom in het Baarnse Bos

Het Baarnse Bos is een goed verborgen geheim: als voormalige 'overtuin' van Paleis Soestdijk kent het bos een rijke geschiedenis. Er zijn nog veel bijzondere historische elementen aanwezig die als verborgen parels in het bos liggen. Na een historische inventarisatie ligt er een herstelplan om het bos weer de allure van weleer te geven. Het herstellen van de Grote Kom, de verdiept liggende waterpartij, is hier de eerste stap in.

Foto: Staatsbosbeheer

Afbeelding: 'Hofsteede en Landereyen, geleegeen Onder de Jurisdictie van Baaren, Toebehoorende aan den WelEdelen Ge-strengen Heere Willem Gideon Deutz, Burgemeester der Stadt Amsterdam', circa 1757, J. Perk.

Samenvattend

In de samenvattende tabel is de prognose voor de uitvoering van recreatie, landschap en cultuurhistorie als rood aangemerkt. Dit niet omdat de uitvoering niet voortvarend verloopt, maar omdat onvoldoende middelen beschikbaar zijn om (volledig) uitvoering te kunnen geven aan de ambitie uit het gebiedsprogramma. Hiervoor is de komende jaren aanvullend geld nodig.

OPGAVE Heel de Heuvelrug	Utrechtse Heuvelrug Voortgang			Utrechtse Heuvelrug Prognose 2013		
Realisatie EHS						
Milieukwaliteit EHS (verdroging)						
Soortenbeleid						
Recreatie toegankelijkheid en toeristische ontwikkeling						
Landschap						
Cultuurhistorie						

7. AVP-gebied Gelderse Vallei - Eemland

Gebiedsproces

In het AVP-gebied Gelderse Vallei en Eemland werken gebiedspartijen, verenigd in de Stichting Vernieuwing Gelderse Vallei (SVG), al sinds 1993 samen aan plattelandsontwikkeling. De uitvoering van het Reconstructieplan Gelderse Vallei/Utrecht-Oost vormt sinds 2005 de belangrijkste opgave in het gebied. Het Reconstructieplan beoogt een integrale kwaliteitsimpuls te geven aan het gebied. Aanvullende opgaven in het gebiedsprogramma, die deels als een nadere uitwerking van het Reconstructieplan kunnen worden gezien, betreffen de uitvoering van de visies 'Grebbelinie boven water', Nationaal landschap Arkemheen-Eemland, open en vitaal' en 'Groen blauwe Structuur Amersfoort. Verder valt ook het Agenda 2010 project De Schammer binnen het gebiedsprogramma.

In mei 2010 heeft de SVG op verzoek de provincies Utrecht en Gelderland geadviseerd over de actualisatie van het Reconstructieplan. Het advies bevestigt nog eens het grote draagvlak dat bij de gebiedspartijen bestaat voor het plan en de uitvoering daarvan. Het advies heeft vooral betrekking op versterking van bepaalde onderdelen van de uitvoering. PS van Utrecht hebben in juni aangegeven het advies in belangrijke mate te willen overnemen. Een uitzondering hierop vormt de omvang van stallen voor de intensieve veehouderij. PS van Utrecht willen, anders dan geadviseerd, in alle gebieden een maximum stellen aan de omvang van de stallen. PS van Gelderland zullen binnenkort ook een besluit nemen over het advies. Het voornemen is vervolgens de herziening van het Reconstructieplan integraal op te pakken samen met de integrale herziening van de Structuurvisie.

De afgelopen jaren heeft de SVG haar projectbureau versterkt om aan de grote en ambitieuze opgave voor het gebied invulling te kunnen geven. Sinds juli 2009, na overdracht door de provincie, voert de SVG ook de regie over de uitvoering van het programma voor de Grebbelinie.

Het Reconstructieplan heeft betrekking op het grondgebied van de provincie Utrecht en Gelderland. Dit vraagt om een nauwgezette afstemming bij de uitvoering tussen beide provincies en de SVG. Dit is te meer omdat beide provincies een verschillende sturingsfilosofie hanteren voor de uitvoering in het landelijk gebied.

Resultaten en voortgang

De uitvoering van het gebiedsprogramma verloopt in het algemeen goed. De doelen waarvoor op grote schaal grond(verwerving) nodig is, blijven echter achter. Dit betreft de verwerving en inrichting van nieuwe natuur (EHS), particulier natuurbeheer (EHS), verdrogingsbestrijding, beekherstel en landbouwstructuurverbetering.

De SVG voert de regie over de grondverwerving in het gebied. Zij stuurt hierbij DLG aan. De SVG zet sinds 2008 sterk in op een actieve aanpak van de grondverwerving. Zo zijn gebiedsmakelaars aangesteld om grondeigenaren actief te benaderen. De instelling van een Revolverend fonds door de provincie biedt sinds 2009 de SVG extra mogelijkheden om de grondverwerving te versnellen. Aan het fonds heeft ook het Waterschap Vallei en Eem €2,5 mln. bijgedragen. Uit het fonds kunnen ruilgronden worden aangekocht. Hiermee kunnen via ruiling de doelen worden gerealiseerd. Ook de aanwijzing van prioritair gebieden door de provincie biedt de SVG extra mogelijkheden. De actievere aanpak door de SVG en de aanvullende instrumenten hebben de afgelopen periode tot meer grondtransacties geleid en ook tot veel meer potentiële aankopen in portefeuille. De daadwerkelijke kosten van de grondverwerving voor de EHS zijn veel hoger dan de normkosten. Dit heeft tot gevolg dat indien er niet meer middelen beschikbaar komen, een tekort aan middelen zal ontstaan. Dit kan een belangrijke beperkende factor voor de grondverwerving voor de EHS gaan vormen.

Naast het direct verwerven van gronden zijn en worden convenanten gesloten met de verschillende landgoedeigenaren in het deelgebied Vallei Zuid-West voor het realiseren op hun grondgebied van o.m. de EHS via particulier natuurbeheer (m.n. in de Robuuste Verbindingszone Veluwe-Heuvelrug

c.q. het zgn. Groene Valleilint), waterdoelen en duurzame landbouw. Met de landgoederen Den Treek en De Boom zijn inmiddels afspraken gemaakt. Ondanks de afspraken blijft de realisatie van particulier natuurbeheer voornamelijk achter.

In 2006 is tussen het Waterschap Vallei en Eem en beide provincies een Waterovereenkomst gesloten over de uitvoering en financiering van waterthema's. Afspraken zijn o.m. gemaakt over beekherstel, verdrogingsbestrijding, extra rioolwaterzuivering, sanering riooloverstorten en waterberging. De uitvoering van de Waterovereenkomst ligt in het algemeen goed op schema. Het achterblijven van de grondverwerving kan tot gevolg hebben dat de doelen voor beekherstel en verdrogingsbestrijding, die opgenomen zijn in de Waterovereenkomst, in 2013 niet worden gehaald. Het voornemen is de Waterovereenkomst nog in 2010 te actualiseren.

Diverse projecten op het gebied van duurzame landbouw zijn met succes uitgevoerd. Voorbeelden daarvan zijn: luchtwassers, zonnepanelen en biomassakachels bij agrarische bedrijven. In Leusden en in het Binnenveld zijn de projecten Kansen voor Boeren uitgevoerd, waarbij nieuw perspectief voor agrarische ondernemers wordt geboden. Op het gebied van de verbrede landbouw is aandacht voor het verduurzamen van landwinkels en zijn verder projecten uitgevoerd als: zorgaccommodaties bij een zorgboerderij, groepsaccommodatie en minicamping, ontvangstruimte voor groepsuitjes en vergaderingen.

Onder het thema Reconstructie worden in het gebied verschillende doelen uitgevoerd. Hierover zijn in het kader van de Bestuursovereenkomst met het rijk afspraken gemaakt en ook rijksmiddelen beschikbaar. Thema's die hieronder vallen zijn: flankerend beleid EHS (verplaatsing intensieve veehouderijen uit extensiveringsgebieden naar landbouwontwikkelingsgebieden), duurzaam waterbeheer (beekherstel, verbetering RWZI's en sanering riooloverstorten), duurzame landbouw (landbouwstructuurverbetering, operationaliseren landbouwontwikkelingsgebied, diversificatie bedrijven en bedrijven met duurzame productiesystemen) en aanleg routenetwerken (fietsen en wandelen). De uitvoering verloopt in het algemeen goed. Zoals eerder opgemerkt kan het achterblijven van de grondverwerving tot gevolg hebben dat de doelen voor beekherstel en landbouwstructuurverbetering in 2013 niet worden gehaald.

Het uitvoeren van het thema leefbaarheid loopt goed. Een Multifunctioneel Centrum (zorgvoorzieningen in een multifunctioneel complex met een supermarkt en woningen) in Achterberg is een groot succes. In Achterveld en Renswoude zijn initiatieven voor publieke voorzieningen c.q. centra in voorbereiding.

Multifunctioneel Centrum Achterberg

'Alles onder één dak'

Achterberg is een kleine kern met zo'n 2.500 inwoners. Zoals het wel vaker gaat in kleine steden en dorpen, verdwenen steeds meer voorzieningen. Met de sluiting van de Troefmarkt in 2003 is het voorzieningenniveau in Achterberg tot een absoluut dieptepunt gedaald. Maar, het tij is gekeerd dankzij de bouw van een multifunctioneel centrum. Op 7 oktober 2009 is het complex genaamd Nieuw Schonenveld officieel geopend. Jan Rauw, voorzitter Ondernemersvereniging Achterberg: "Als je het mij vraagt is Nieuw Schonenveld een schot in de roos."

In 2007 is met de vaststelling van de visie 'Nationaal Landschap Arkemheen-Eemland, open en vitaal', en de ondertekening van de intentieverklaring de basis gelegd voor het Nationaal Landschap Arkemheen-Eemland. De afgelopen jaren zijn (onder de regie van het Bestuurlijk Platform) met succes projecten uitgevoerd op het gebied van landschap, cultuurhistorie, landbouw, recreatie en toerisme, en communicatie en educatie uitgevoerd. Genoemd kunnen worden: het herstellen van wielen en waaien in het gebied, aanleg van fietspaden en wandelpaden, streekeigen landhekken, streekeigen beplanting. Verder wordt er hard gewerkt aan het ontwikkelen van de landschapshuizen (bezoekerscentra).

In het Binnenveld (Oost en West) is een initiatief voor een landschapsfonds ter stimulering van landschapsmaatregelen. De ministeries van VROM en LNV hebben €950.000 toegezegd, onder de voorwaarde dat ook de provincies en gemeenten eenzelfde bedrag bijdragen (allebei eveneens €950.000). De provincie Utrecht heeft zich inmiddels bereid verklaard de gevraagde €300.000 bij te dragen. In het najaar van 2010 wordt het fonds opgericht.

Er wordt volop gewerkt aan de versterking van het groen in en om de stad Amersfoort. In 2009 is over de uitvoering en financiering de Samenwerkingsovereenkomst Groen-Blauwe Structuur Amersfoort gesloten tussen de gemeente Amersfoort en de provincie Utrecht. De Samenwerkingsovereenkomst heeft betrekking op de projecten: Maatweg, Heiligenbergerbeek/Randenbroek, Waterwingebied en Vathorst Noord. De eerste 3 projecten betreffen herinrichting van gebieden in de stad(srandzone). Met de herinrichting worden ecologische, recreatieve en cultuurhistorische waarden versterkt. De uitvoering van deze projecten ligt op schema.

Vathorst Noord betreft de realisatie van een recreatief uitlooph gebied (totaal ca. 145 ha). De gemeente is bezig met de uitwerking van de plannen hiervoor. De financiering is nog niet rond. Om de realisatie van Vathorst Noord mogelijk te maken is de komende jaren nog veel aanvullend geld nodig. Vathorst Noord is niet opgenomen in de AVP/gebiedsprogramma Gelderse Vallei-Eemland (vanwege het nog niet beschikbaar zijn van middelen). Daarom is de prognose voor recreatie om Amersfoort niet als rood aangemerkt.

Ook het Agenda 2010 project De Schammer en de het project Laakzone vallen onder de versterking van het groen in en om de stad Amersfoort. Deze projecten maken echter geen onderdeel uit van de Samenwerkingsovereenkomst. Het project De Schammer (aanleg 21 ha nieuwe natuur en 20 ha recreatiegebied) is volop in uitvoering; afronding zal in 2011 plaatsvinden. Het project Laakzone betreft de dijkverbetering langs de Laak, aanleg van een vaarverbinding tussen Amersfoort en Bunschoten (Laak-Rengerswetering) en wandel- en fietsverbindingen in het gebied. In 2009 is een belangrijke aankoop gedaan voor dit project (58 ha). Deze aankoop maakt het mogelijk op niet al te lange termijn met de uitvoering van het grootste deel van het project te starten.

De uitvoering van alle 12 sleutelprojecten uit het programma 'De Grebbelinie boven water' is ter hand genomen. Projecten gericht op het restaureren en het beleefbaar maken van de linie, zoals het herstel van het Hoornwerk bij de Grebbeberg, Daatselaar, Lambalgen en Asschatterkeerkade vorderen gestaag. Dat geldt ook voor het herstel van de Spuisluis (Hongdehemel) in Spakenburg en het beleefbaar maken van de Grebbelinie in Amersfoort. Het herstel en de inrichting van Fort aan de Buursteeg dat in 2009 provinciaal eigendom werd, zal binnenkort in uitvoering worden genomen. De beschikbare middelen in het gebiedsprogramma voor de Grebbelinie zijn nagenoeg uitgeput. Om de komende jaren door te kunnen gaan met de uitvoering van het programma 'De Grebbelinie boven water' zal aanvullend geld beschikbaar dienen te worden gesteld. In de samenvattende tabel is de prognose voor de uitvoering van de Grebbelinie om die reden als rood aangegeven.

Fort aan de Buursteeg

Het fort aan de Buursteeg bij Veenendaal vormt het belangrijkste aarden verdedigingswerk binnen de Grebbelinie. De spoorlijn Arnhem-Utrecht snijdt dit object in tweeën. Het fort wordt ontwikkeld tot het belangrijkste bezoekerscentrum voor zowel de Grebbelinie als de Gelderse Vallei. Om die reden zijn de provincie Gelderland en de gemeente Ede gevraagd te participeren in de cofinanciering. Op korte termijn zal de restauratie van de oorspronkelijke profielen en grachten van het fort ter hand worden genomen. Separaat daaraan wordt gezocht naar een private exploitant die bezoekerscentrum en horeca gaat exploiteren; met het oog daarop is een ambitieus landschapsplan ontwikkeld, waarbij het bezoekerscentrum boven de spoorlijn wordt gesitueerd, daarmee een brug vormend tussen de twee delen van het fort.

Het noordelijk deel van het fort (voormalige Camping de Batterijen) is eigendom van de provincie; het zuidelijk deel behoort toe aan Staatsbosbeheer.

Afbeelding: De Grebbelinie kenmerkt zich door een groot aantal Nederlandse en Duitse kazematten, vaak overwoekerd door bomen en struikgewas.

Samenvattend:

OPGAVE Gelderse Vallei Eemland	Gelderse Vallei - Eemland Voortgang				Gelderse Vallei - Eemland Prognose 2013		
Realisatie EHS	☐	☐	☒		☐	☐	☒
Milieukwaliteit EHS (verdroging)	☐	☒	☐		☐	☒	☐
Soortenbeleid	☒	☐	☐		☒	☐	☐
Landbouw	☐	☒	☐		☐	☒	☐
Leefbaarheid en Plattelandsontwikkeling	☒	☐	☐		☒	☐	☐
Recreatie om de stad verwerven inrichten beheer	☐	☒	☐		☒	☐	☐
Recreatie toegankelijkheid en toeristische ontwikkeling	☒	☐	☐		☒	☐	☐
Landschap	☒	☐	☐		☒	☐	☐
Cultuurhistorie	☒	☐	☐		☐	☐	☒
KRW en Synergieprojecten	☒	☐	☐		☒	☐	☐
Reconstructie Gelderse Vallei-Eemland	☒	☒	☐	*	☒	☐	☒

* betreft meerdere onderwerpen

8. AVP Provinciebreed

Het Programma provinciebreed bevat een aantal onderwerpen en budgetten die bij de vaststelling van de gebiedsprogramma's in 2007 niet verdeeld zijn over de AVP-gebieden vanwege de omvang en/of aard van het onderwerp/budget.

Het gaat daarbij om een aantal *provinciebrede subsidieregelingen* (op het gebied van natuur, waterkwaliteit, leefbaarheid en duurzaam ondernemen). Deze subsidiebudgetten kunnen worden ingezet voor het uitvoeren van concrete projecten in de gebieden.

Daarnaast zijn *bestaande exploitatiesubsidies voor provinciebreed werkende organisaties* zoals Het Utrechts Landschap, Landschap Erfgoed Utrecht (inclusief KLE), Natuurlijk Platteland en Landelijke Routenetwerken vanwege hun directe relatie met thema's uit het AVP daarin opgenomen. De provincie heeft op basis van deze exploitatiesubsidies afspraken gemaakt met deze organisaties op het gebied van natuurbeheer, landschapsbeheer, monumentenbeheer en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden en van wandel- en fietspaden.

Ook de uitvoering van het *Programma Beheer* is in het provinciebrede programma opgenomen. De provincie voert deze subsidieregeling uit voor het beheer van bestaande en nieuwe natuurgebieden alsook voor agrarisch en particulier natuurbeheer. Het gaat hierbij meestal om langjarige contracten, waarvoor continuïteit een basisvoorwaarde voor succes is. De langjarigheid is nodig om het beheer van gebieden effectief vorm te kunnen geven. Diezelfde effectiviteit sluit uit dat de budgetten doorgedecentraliseerd zouden worden naar de gebieden. Dat zou tot een wirwar van extra uitvoeringsregels leiden om het beheersbaar te houden, onder andere in verband met het hanteren van subsidieplafonds voor de verschillende onderdelen. Daarmee zou niemand, zeker de beheerders niet, gediend zijn.

In Bijlage 2 bij de Statenbrief van 30 maart 2010 hebben wij inhoudelijk gerapporteerd over de voortgang en prognoses voor de uitvoering van deze belangrijke subsidieregeling. Die rapportage laat zien dat de zogenaamde bergboeren (handicapgebieden zoals de veenweidegebieden), het beheer van bestaande natuurgebieden door natuurbeheerorganisaties en het agrarisch natuurbeheer goed lopen. Het particulier natuurbeheer blijft vooralsnog sterk achter op de doelstellingen. Uit de voorgaande sfeertekening per gebied springt het Langbroekerweteringgebied in de Kromme Rijn er als enige positief uit. In de toekomst lijken er mogelijkheden te liggen via Convenanten met landgoedeigenaren in de Gelderse Vallei.

Richting de toekomst is de omvang van de beschikbare middelen in relatie tot de groei van het te beheren areaal door de taakstelling nieuwe natuur een zorgpunt. De commissie van Dijk heeft in opdracht van het IPO de nieuwe vergoedingensystematiek geëvalueerd en is tot de conclusie gekomen dat het beheer van de huidige hectares mogelijk is binnen de budgetten, maar dat voor groei van het areaal aan natuurgebieden door nieuwe natuur zeer beperkte middelen beschikbaar zijn.

Proceskosten: Het gaat in dit programmaonderdeel voor wat betreft de provinciale bijdrage daaraan uitsluitend om de proceskosten, die worden gemaakt voor de aansturing en uitvoering van de AVP door de provinciale afdeling ILG. Het gaat daarbij om een bedrag van 1,1 miljoen euro. In het Kaderdocument AVP (11-12-2006) hebben Provinciale Staten er onder andere in voorzien om per AVP-gebied een programmabureau op te richten, dit om de gebiedscommissies op een goede manier te ondersteunen. De totale provinciale bijdrage (via de provinciale organisatie en de programmabureaus) betreft een bedrag van 4,4 miljoen euro per jaar, te dekken vanuit de provinciale middelen. De bijdrage vanuit het gebied aan de programmabureaus laat een divers beeld per gebied zien; deels wordt deze bijdrage niet in geld maar in menskracht geleverd.

De geprogrammeerde uitgaven voor het provinciale deel van de AVP-proceskosten liggen op schema en het beschikbare budget zal worden besteed en zal volgens de prognose blijven binnen de gestelde financiële kaders (zie voor Proceskosten ook hoofdstuk 2.3 Provinciale Middelen van de MTR AVP).

Naast hiervoor genoemde proceskosten zijn ook de proceskosten voor het Programma Groene Hart dat een eigen financiering kent op basis van bestuurlijke afspraken (verdeelsleutel over de GH-provincies e.d.) in het provinciebrede programma ondergebracht. Datzelfde geldt voor de proceskosten voor de besteding van de EU (POP)-middelen: deze kunnen jaarlijks op een structurele bijdrage uit de provinciale begroting rekenen.

provincie :: Utrecht

Aan Provinciale Staten

College van Gedeputeerde Staten
statenbrief

Datum : 30 maart 2010
Uw kenmerk :
Ons kenmerk :
Contactpersoon : J.G. Jorritsma
E-mail : joan.jorritsma@provincie-utrecht.nl
Doorkiesnummer: 3272
Bijlage(n) :

Onderwerp: Mid Term Review van het ILG en de rapportage aan de minister van de jaarlijkse voortgangscijfers van de Bestuursvereenkomst ILG

Voorgestelde behandeling: ter kennisname

Aan Provinciale Staten,

Inleiding

In de Bestuursvereenkomst (BO) over het Investeringsbudget Landelijk Gebied 2007-2013 (ILG), die met het Rijk op 18 december 2006 is gesloten, is afgesproken dat de provincie de minister jaarlijks informeert over de voortgang. Deze informeert op haar beurt de Tweede Kamer over de voortgang. Dit jaar vindt o.g.v. de BO ook de tussenevaluatie, Mid-term Review (MTR), plaats waarin niet alleen cijfermatig op prestaties en budgetten wordt gerapporteerd, maar ook het verhaal achter die cijfers duidelijk moet worden. Op basis van de uitkomsten van de MTR kunnen de afspraken uit de BO voor de resterende periode t/m 2013 worden aangepast, waaronder eventueel een herschikking van middelen.

De MTR vindt plaats in IPO-verband en leidt tot een landelijke rapportage.

Uw Staten worden jaarlijks geïnformeerd via de jaarlijkse Voortgangsrapportages halverwege het jaar (tot nu toe over 2007 en 2008). Dit MTR-jaar verloopt echter door dit evaluatiemoment wat anders.

De basis voor de jaarlijkse voortgangsrapportages aan de minister is de zogenaamde PEIL-rapportage: een puur cijfermatige rapportage. Deze PEIL-rapportage vormt ook de basis voor uw jaarlijkse Voortgangsrapportages. Omdat er in dit MTR-jaar aan deze op zich feitelijke rapportage consequenties zouden kunnen worden verbonden in het MTR-proces, geeft dat de cijfermatige PEIL-rapportage dit jaar de nodige extra bestuurlijke betekenis. In dat licht hechten wij aan actieve informatieverstrekking aan uw Staten en informeren wij u dit jaar bij de levering aan de minister over deze PEIL-rapportage. U treft deze aan bij deze Statenbrief.

Opzet en doel Statenbrief.

Het opstellen van deze PEIL-rapportage vloeit voort uit de afspraak van het Rijk in de BO. In 2010 loopt de PEIL-rapportage 2009 samen met de MTR.

Volgens het landelijk afgesproken tijdspad is de PEIL-rapportage, op 1 april aan de minister van LNV geleverd.

Dezelfde Peil-rapportage vormt dit jaar ook de basis voor de MTR en is daarom tegelijkertijd ook in het IPO-traject aangeleverd.

De PEIL-rapportage is het puur cijfermatige onderdeel van de MTR en geeft daarmee op zich een beperkt beeld van de stand van zaken van de uitvoering in termen van geleverde prestaties en besteed budget. Voor een goede weergave van de uitvoeringswerkelijkheid is meer nodig. Daarom informeren wij uw Staten bij deze gelegenheid breder door u ook het “verhaal achter de cijfers” te vertellen. Dat verhaal hebben wij opgenomen in deel 2 van deze Statenbrief. Het gaat daarbij om een toelichting op beleidsmatig niveau van de voortgang van de uitvoering.

Wij menen er goed aan te doen om hierbij het inhoudelijke verhaal los te maken van de procesaspecten van de MTR. Deze procesaspecten hebben wij daarom apart in deel 1 van de Statenbrief opgenomen. Wij realiseren ons dat het hier gaat om veel informatie, maar hopen op deze wijze deze informatie zo toegankelijk mogelijk te hebben gemaakt.

Concreet voorliggende vraag aan statencommissie / Provinciale Staten

1. kennisnemen van de procesinformatie MTR van het ILG (deel 1)
2. kennisnemen van het Utrechtse verhaal achter de cijfers als achtergrond bij de PEIL-rapportage 2009 (deel 2)
3. kennisnemen van de PEIL-rapportage 2009 tbv van de Minister van LNV en het IPO;(ter inzage gelegd)
4. afspraken maken over de wijze van informatievoorziening aan de Staten-Commissie tijdens het vervolg van het MTR-proces.

Gedeputeerde Staten van Utrecht,
De voorzitter, R.C. Robbertsen
De secretaris, drs. H.H. Sietsma

Bijlage 1 bij Statenbrief MTR BO: Proces van de Mid Term Review van het ILG

Aanleiding

In dit deel van deze brief willen wij u informeren over de stand van zaken rond het proces rond de MTR van het ILG. Aanleiding voor de MTR is de Wet Inrichting Landelijk Gebied (WILG art 7.3) die bepaalt dat halverwege de ILG-periode een tussenevaluatie genaamd 'Mid-term Review' (MTR) dient plaats te vinden. Rijk en provincies hebben in 2006 Bestuursvereenkomsten (BO) afgesloten, waarin afspraken zijn gemaakt over inhoudelijke eisen en onderwerpen.

Met het rijk is afgesproken dat de MTR een informatief karakter en geen verantwoordingskarakter heeft. Wel kan het leiden tot een herschikking van middelen. Dit kan plaatsvinden binnen provincies tussen doelen en de provincies kunnen onderling herschikken binnen doelen. Tevens is de MTR een moment om nadere afspraken te maken over een aantal onderwerpen, zoals de nulsituatie, de te leveren prestaties, de beschikbare budgetten en de proceskosten (waaronder de uren van de uitvoeringsorganisaties zoals DLG). Daarmee heeft de MTR niet meer een louter informatief karakter. De besluitvorming over de in de looptijd van de BO gebleken financiële knelpunten is inmiddels doorgeschoven naar de MTR in 2010.

Aanpak ILG op provinciaal niveau

In bijlage bij dit deel van de Statenbrief is de aanpak van het ILG kort weergegeven. Deze aanpak vloeit voort uit het door PS vastgestelde kaderdocument (PS 11 december 2006), de vastgestelde gebiedsprogramma's (PS december 2007) en is ook beschreven in de jaarlijkse Voortgangsrapportages die u heeft vastgesteld.

De (politieke) omgeving van het MTR.

De MTR vindt plaats in een dynamische politiek-bestuurlijke omgeving. Al voor de kabinetscrisis van afgelopen februari was duidelijk dat er in 2010 diverse besluiten zouden worden genomen cq in voorbereiding waren, die van invloed zijn op de verdere uitvoering van het ILG tot 2013. Gedoeld wordt dan op de grote heroverwegingsoperatie, de begrotingsbehandeling 2011 en deze MTR. De kabinetscrisis heeft deze situatie veranderd in die zin, dat de financiële consequenties van de MTR controversieel zijn verklaard, zodat het kabinet met de resultaten niks zal kunnen doen. Daarmee wordt de MTR primair factfinding en beleidsarm en in die vorm zal het waarschijnlijk een rol spelen in de kabinetsformatie. In deze formatie zal immers de vraag hoe het nieuwe kabinet wil omgaan met de bestuurlijke ambities van het ILG in het nieuwe financiële perspectief n.a.v. de heroverwegingsoperatie, ongetwijfeld een rol spelen. De door de provincies behaalde resultaten en aangegane verplichtingen op langere termijn in de lopende ILG-periode kunnen daarvoor input leveren. De onderhandelingen voor deze kabinetsformatie zullen spoedig na 9 juni op gang komen, zodat het zaak is op dat moment zicht te hebben op de feitelijke uitkomsten van de MTR.

De MTR-aanpak in Utrecht.

De MTR heeft alleen betrekking op de bestuursvereenkomst tussen rijk en gezamenlijke provincies en heeft als onderdeel van de BO dus uitsluitend betrekking op de afspraken tussen rijk en provincie(s).

In Utrecht heeft u per gebied integrale gebiedsprogramma's vastgesteld voor de Agenda Vitaaal Platteland. Daarbij is geen scheiding gemaakt tussen de afspraken rijk-provincie (Bestuursvereenkomst ILG) en het provinciale deel.

Bij de opzet voor de MTR rapportage is gekozen voor een gescheiden Rijk-provincie MTR (ook al vanwege de bredere IPO-insteek met een landelijke rapportage) met daarnaast een provinciale MTR-rapportage over het gehele AVP dus de AVP-MTR Utrecht over afspraken rijk, provincie en derden en dan met name in de Utrechtse aanpak met de gebieden en gebiedscommissies.

Om te kunnen onderbouwen dat uitvoering door provincie van het ILG tot aantoonbare meerwaarde leidt, is het belangrijk om de ervaringen/resultaten met het brede AVP mee te nemen in de MTR. Bijvoorbeeld waar het gaat om het in beeld brengen van synergievoordelen.

In het proces van de Utrechtse MTR worden 2 sporen onderscheiden

Spoor 1: IPO

Het eerste spoor loopt via IPO. Hierin trekken we in m.n. het eerste half jaar van 2010 gezamenlijk op als provincies. Doel van de MTR in IPO-verband is het verkrijgen van inzicht in de voortgang van de geleverde prestaties en de uitputting van het budget, de (mate van) doelrealisatie en de kwaliteit van de processen bij de uitvoering van de ILG-bestuursovereenkomsten in de periode van 2007 tot en met 2009. Deze voortgang wordt gekoppeld aan een prognose voor de resterende periode t/m 2013. Op basis hiervan worden voorstellen gedaan voor de verbetering van de uitvoering van het ILG in de tweede helft van de ILG-periode. Hierbij moeten de diverse afspraken, die sinds 2006 zijn “doorgeschoven” naar de MTR, worden betrokken.

In de jaren 2007 en 2008 is er door de provincies richting LNV uitsluitend cijfermatig gerapporteerd over de voortgang van de uitvoering van de BO (via de zgn jaarlijkse PEIL-rapportage). Deze is door LNV omgezet in een landelijke rapportage aan de Kamer.

De MTR moet echter niet alleen gaan om en over de cijfers, maar vooral over “het verhaal achter de cijfers”. Er is in de afgelopen periode namelijk meer gedaan en bereikt dan alleen hectares en meters. Bovendien zijn veel zaken in gang gezet en zijn verplichtingen aangegaan, waarvan de prestaties de komende jaren en zelfs in de 2de ILG-periode gerealiseerd gaan worden. Ook zal de veranderende maatschappelijke en politieke context waarin het ILG zich afspeelt (met name de grote ‘heroverwegingen’ die op stapel staan en de (al gebleken) financiële knelpunten) in het traject moeten worden meegenomen.

In IPO-verband is een gezamenlijke ambtelijke IPO-LNV Projectgroep MTR gevormd, met daarin per landsdeel een vertegenwoordiger van de 12 provincies. Utrecht wordt vertegenwoordigd door Noord Holland in het landsdeel –west (NH,ZH, Flevoland en Utrecht). Op directie niveau is er een stuurgroep vanuit IPO en LNV en bestuurlijk valt dit traject onder de IPO-adviesgroep Landelijk Gebied, waarin de portefeuillehouder ILG zitting heeft. De afdeling ILG coördineert de MTR-inbreng in IPO.

Binnen dit spoor van IPO-MTR traject worden 2 fases onderscheiden: een rapportage deel (feiten en cijfers op een rijtje; de feitelijke MTR) in het eerste kwartaal van 2010 en onderhandelingsdeel (conclusies over consequenties voor afspraken in BO) in het tweede kwartaal. 15 juli is de landelijke eindrapportage gepland, die dan pas naar buiten wordt gebracht.

In de IPO-aanpak is de opzet en indeling van de MTR als volgt:

In het project onderscheidt IPO drie samenhangende domeinen:

- Het domein Prestaties & Budgetten (P&B): informatie over de geleverde prestaties van de provincies over de afgelopen drie jaar en de daarbij bestede budgetten.
- Het domein Operationele Doelen (OD): de informatie die nodig is om de doelbereiking te kunnen meten
- Het domein Procesinformatie (PI) de informatie over de samenwerking tussen partijen, de werking van procedures en processen.

Voor elk domein is een format opgesteld om goed vergelijkbare informatie per provincie te verzamelen. Op basis de ingevulde formats per provincie formuleert de IPO-LNV projectgroep het samenhangende provincies-brede verhaal: “het verhaal achter de cijfers”.

Dit “verhaal achter de cijfers” moet het verbindende element tussen de drie domeinen worden.

Daarnaast zijn er in de looptijd van de BO een aantal onderwerpen/knelpunten geagendeerd, die in de MTR aan de orde moesten komen c.q. opgelost moesten worden. Dit zijn de zogenaamde ‘losse eindjes’. Deze worden in MTR-rapportage in beeld gebracht

De focus heeft dus tot 1 april gelegen op het verzamelen van de feiten en cijfers om te komen tot vulling van de genoemde formats (factfinding). Op 1 april is conform de afspraken uit de BO de weerslag daarvan in de vorm van de (cijfermatige) PEIL-rapportage geleverd aan LNV. Deze

rapportage is als bijlage bij de Statenbrief ter kennisneming bijgevoegd. Om deze cijfers in context te kunnen plaatsen is voor uw commissie een beleidsmatige notitie bijgevoegd om het “verhaal achter deze cijfers” te vertellen, eveneens ter kennisneming. Voor dit “verhaal” hebben wij gebruik gemaakt van de informatie die via de formats Operationele doelen ambtelijk aan IPO wordt geleverd voor de landelijke MTR-rapportage. (de ingevulde formats liggen ter inzage).

Het format Procesinformatie gaat ook op 1 april in ambtelijke status naar het IPO en is beschrijvend van aard en op hoofdlijnen. De informatie hiervoor is o.a. verzameld via interviews met vertegenwoordigers van de bij de ILG-uitvoering betrokken partijen. IPO en LNV hebben afgesproken dat 4 werkweken na 1 april de provincies nog de gelegenheid krijgen de cijfers te toetsen op optelbaarheid en juistheid. Achtergrond hiervan is de gebleken instabiliteit van de cijfers van m.n. DLG over cijfers over grond.

Na 1 april wordt op basis de aldus verkregen informatie de analyse gemaakt voor de landelijke rapportage, die moeten leiden tot verbeteringsvoorstellen. Deze voorstellen krijgen dan een plaats in de landelijke eindrapportage, die vooralsnog op 15 juli staat gepland.

In deze lopende analysefase worden ook de afspraken die naar de MTR zijn doorgeschoven (de “losse eindjes”) meegenomen. Dat geldt ook voor het benutten van herschikkingmogelijkheden door provincies en eventueel tussen provincies. In de landelijke eindrapportage zullen daar nadere afspraken over vastgelegd worden.

In het komende kwartaal is 2 keer bestuurlijk overleg voorzien in IPO-verband met LNV over de MTR-resultaten n.l. begin april en half juni (gezocht wordt naar een datum voor de verkiezingen zodat voor de kabinetsformatie de informatie de MTR kan worden ingebracht).

Gelet op het bijzondere karakter van de MTR informeren wij u nu reeds actief over de gerealiseerde prestaties en budgetten met in hoofdlijnen het verhaal daarachter. Wij willen graag afspraken maken met PS over de wijze en de momenten waarop u betrokken wilt worden in dit IPO-traject, gelet op het vergaderschema van uw commissie en het beschreven dynamische besluitvormingstraject, waarin de eindrapportage pas op 15 juli beschikbaar komt en openbaar wordt gemaakt..

Spoor 2: MTR AVP-Utrecht

De landelijke MTR is een goed moment om ook een evaluatietraject te lopen voor het gehele AVP-programma. Dat biedt de mogelijkheid om ook voor het AVP als geheel te bezien welke verbeteringsmogelijkheden (o.a. qua (bij)sturing) er zijn voor de komende periode tot 2013 op basis van de behaalde prestaties en bestede budgetten in het totale AVP-programma. Daarbij betrekken wij dan ook de verkregen informatie over het proces en organisatie. De landelijke MTR leidt in feite tot het naar voren trekken van de reguliere Voortgangsrapportage aan uw Staten (jaarlijks begin juli) naar het voorjaar. Die versnelling biedt ons de kans om uitkomsten van de landelijke MTR mee te nemen in provinciale evaluatie van het AVP-programma in het najaar en dan aan te sluiten bij de jaarlijkse kaderbrieven. Daarin kunnen dan eventuele herijkingen meegenomen worden. Voor de invulling van deze MTR AVP-Utrecht kunnen wij gebruik maken en voortborduren op de inmiddels al verzamelde (beleids)gegevens voor de landelijke MTR.

De positie en verantwoordelijkheden van de gebiedscommissies in het AVP brengen met zich mee dat deze commissies in de besluitvorming een duidelijke plaats krijgen.

Om hen ook nu al bij de voortgang van het landelijke MTR te betrekken en met hen afspraken te maken over het te volgen traject voor de MTR AVP-Utrecht zal de portefeuillehouder ILG op 21 april a.s. overleg met de voorzitters van de gebiedscommissies hebben. Daarin zal hij hen ook informeren over de gerealiseerde resultaten op basis van de gegevens uit de PEIL 2009 en het Verhaal van Utrecht. In dit gesprek zal de te volgen grondstrategie in de gebieden een prominente plaats innemen.

Aan de hand van de uitkomsten van dat overleg zullen wij zo nodig aanvullende voorstellen doen voor de nadere uitlijning van dit proces en een voorstel aan uw staten voorleggen.

Bijlage Proces MTR ILG: Aanpak ILG op provinciaal niveau

De provincie heeft de uitvoering vormgegeven door het opstellen van een integrale programmering Agenda Vitaal Platteland (AVP), waarin de BO en de eigen provinciale ambities zijn opgenomen. Het programma AVP is opgebouwd uit zogenaamde gebiedsprogramma's. Deze programma's zijn door PS vastgesteld. Er zijn gebiedsprogramma's opgesteld voor De Venen, Utrechtse Waarden, Utrecht-Midden, Kromme Rijn, Gelderse Vallei-Eemland en de Utrechtse Heuvelrug. Binnen elk gebiedsprogramma worden drie hoofdthema's onderscheiden. Dit zijn natuur, landschap & cultuurhistorie en sociaal economische vitalisering. In het programma van de Gelderse Vallei-Eemland is reconstructie als apart thema opgenomen. Voor elk gebied is ook een post voor proceskosten opgenomen. Per thema zijn de te behalen doelen vastgesteld, die gezamenlijk het programma vormen. Diverse gebiedsoverstijgende onderwerpen zijn ondergebracht in een programma Provinciebreed dat door de provincie wordt beheerd.

Wezenlijk voor de procesmatige aanpak met gebiedscommissies van de provincie Utrecht is dat het in het gebiedsprogramma zoveel mogelijk is getracht het eigenaarschap van de opgave bij het gebied te leggen.

De programmering betreft een periode van zeven jaar (2007-2013). In totaal omvat het AVP een investering van circa €684 mln. De doelen en prestaties die in het programma zijn opgenomen komen voort uit vastgesteld beleid van provincie en Rijk (o.a. de realisatie van de EHS, de aanpak van verdrogingbestrijding, de realisatie van Recreatie om de Stad en de uitvoering van het reconstructieplan Gelderse Vallei Utrecht-Oost). Het Rijk heeft voor de inzet van middelen afspraken vastgelegd in de Bestuursovereenkomst van het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG). GS heeft hiermee ingestemd in december 2006, en deze is herzien in december 2008 en 2009.

De inzet van provinciale middelen is gekoppeld aan de prestaties in de BO en aan operationele doelen op beleidsthema's in het Overig provinciaal programma. Het Rijk stelt capaciteit beschikbaar door het inzetten van de Dienst Landelijk Gebied (DLG), circa 55.000 uur per jaar. De provincie stelt haar eigen apparaat beschikbaar en (extra) financiële middelen in de vorm van procesgeld.

De beschikbare middelen van het Rijk zijn opgenomen in de provinciale begroting. Aan de BO koppelt de provincie ook Europese middelen die in het kader van het Plattelands Ontwikkeling Programma (POP-2) beschikbaar zijn gesteld.

De programmacyclus omvat meerjaren gebiedsprogramma's (2007-2013). Op basis hiervan stellen de AVP gebieden jaarlijks een uitvoeringsprogramma (UP) op, aangevuld met een UP Provinciebreed. Deze programma's worden jaarlijks door GS vastgesteld. In het UP staan prestaties en middelen. Op grond van de som van alle UP's wordt bij vaststelling het subsidieplafond vastgesteld. Een vastgesteld uitvoeringsprogramma is de grondslag (trekkingsrecht), waarop subsidies en opdrachten kunnen worden verleend voor prestaties die zijn opgenomen in het UP.

Bijlage 2 bij Statenvoorstel MTR BO – Het Utrechtse verhaal achter de cijfers

1. Inleiding

In de Bestuursvereenkomst (BO) over het Investeringsbudget Landelijk Gebied 2007-2013 (ILG), die met het Rijk op 18 december 2006 is gesloten, is afgesproken dat de provincie de minister jaarlijks informeert over de voortgang. Deze informeert op haar beurt de Tweede Kamer over de voortgang. Dit jaar vindt ook de tussenevaluatie, Mid-term Review (MTR), plaats waarin niet alleen cijfermatig op prestaties en budgetten wordt gerapporteerd, maar ook het verhaal achter die cijfers duidelijk moet worden. Op basis van de uitkomsten van de MTR kunnen de afspraken uit de BO voor de resterende periode tot en met 2013 worden aangepast, waaronder eventueel een herschikking van middelen. In deze bijlage informeren wij u over het Utrechtse verhaal achter de cijfers. We gaan in op de voortgang van de beleidsthema's tot en met 2009. Per beleidsthema benoemen we de voortgang van de belangrijkste onderdelen, de bestuurlijke aandachtspunten en de bijsturingmaatregelen.

In de bestuursvereenkomst ILG met het ministerie van LNV kennen we de volgende beleidsthema's:

1. Natuur
2. Landbouw
3. Recreatie
4. Landschap
5. Bodem
6. Water
7. Impuls aan aandachtsgebieden
8. Leefbaarheid en sociaal economische vitaliteit

2. Voortgang Bestuursvereenkomst

In de onderstaande tabellen geven we inzicht in de voortgang van de uitvoering van de bestuursvereenkomst tot en met 2009. We laten de voortgang zien vanuit verschillende invalshoeken. In de onderstaande tabel leveren we inzicht in de financiële opgave en voortgang van de nieuwe afspraken uit de bestuursvereenkomst.

Nieuwe afspraken Voortgang tot en met 2009 * €1.000	Bijdrage				Realisatie per doel	
	Rijk	Provincie	Derden	Totaal	Totaal	%
Natuur	156.795	24.861	0	181.656	113.818	63%
Landbouw	2.140	2.140	3.200	7.480	3.883	52%
Recreatie	32.794	3.960	14.850	51.604	9.443	18%
Landschap	9.505	7.400	0	16.905	16.970	100%
Bodem	450	450	0	900	80	9%
Water	7.549	5.142	10.551	23.242	602	3%
Impuls aandachtsgebieden	58.270	50.299	18.090	126.659	34.423	27%
Leefbaarheid	833	0	0	833	148	18%
TOTAAL	268.336	94.252	46.691	409.279	179.367	44%
Realisatie per partij in €	122.022	22.505	34.860	179.367		
Realisatie per partij in %	45%	24%	75%	44%		

Van de provinciale cofinanciering is tot nu toe 24% besteed of verplicht. De totale provinciale cofinanciering is wel volledig gereserveerd in de begroting en de reserves van de provincie. Tot en met 2013 kan en zal de cofinanciering volledig gerealiseerd worden.

De volgende tabel geeft inzicht in de voortgang van de lopende verplichtingen uit de bestuursvereenkomst (excl. lopende verplichtingen Programma beheer. Deze zijn verwerkt in de bovenstaande tabel). Dat zijn verplichtingen die door het Rijk voor 1 januari 2007 zijn aangegaan en zijn overgenomen door de provincie.

Lopende verplichtingen * €1.000	Bedrag
Lopende verplichtingen in bestuursovereenkomst	44.329
Lopende verplichtingen na correctie	47.926
Realisatie tot en met 2009	19.166
Restant verplichting	28.759

In de bestuursovereenkomst zijn lopende verplichtingen afgesproken tot een bedrag van 44,3 miljoen euro, excl. Programma Beheer. Na 1 januari 2007 is daar een correctie op uitgevoerd (zgn. PwC-lijsten), waarna de lopende verplichtingen zijn verhoogd naar 47,9 miljoen euro. Deze verhoging moet nog verwerkt worden in de bestuursovereenkomst.

De totale omvang van de bestuursovereenkomst (nieuwe en lopende verplichtingen) bedraagt dus 453,6 miljoen euro. Waarvan tot en met 2009 198,5 miljoen euro is gerealiseerd.

3. Toelichting per beleidsthema

In de volgende paragrafen geven we een inhoudelijke en financiële toelichting op de voortgang per beleidsthema.

3.1 Natuur (realisatie EHS)

Doel van het beleidsthema Realisatie EHS is het realiseren van een samenhangend netwerk van natuurgebieden, waarbij:

- Inrichting en beheer worden gerealiseerd conform afspraken met het Rijk over natuurkwaliteit
- Gebieden zijn opengesteld voor recreatief gebruik
- Bijzondere cultuurhistorische of landschappelijke kwaliteiten leidend zijn
- Planologische bescherming plaatsvindt.

Dit beleidsthema bevat de onderdelen verwerving, inrichting en beheer EHS en het oplossen van knelpunten in robuuste verbindingen.

Grondverwerving

Voor de verwerving van nieuwe natuur hebben we een taakstelling van 1.494 ha. Tot en met 2009 hebben we 638 ha verworven voor de realisatie van EHS (198 ha in EHS, 354 ha ruilgrond EHS en RodS, 86 ha bestaande natuur). Daar bovenop hebben we van DLG ongeveer 1.000 ha ruilgrond overgedragen gekregen van voor deze bestuursovereenkomstperiode. Deze hectares moeten worden ingezet voor nieuwe natuur EHS. Bij de onderhandelingen over de bestuursovereenkomst is rekening gehouden met een verlies op het ruilen van deze gronden en hebben we een aanvullende taakstelling gekregen van 672 ha bovenop de 1.494 ha.

Daarnaast hebben we deze periode 458 ha extra bestaande natuur verworven (waaronder de 380 ha vliegbasis Soesterberg, 78 ha de Paltz). De verwervingen van de vliegbasis en de Paltz zijn financieel niet ten laste van de bestuursovereenkomst gebracht. In de bestuursovereenkomst is afgesproken dat verwerving van bestaande natuur een proportionele vermindering van de taakstelling voor nieuwe natuur kan opleveren. We verzoeken het ministerie van LNV dan ook om deze verlaging door te voeren.

De werkelijke kosten van verwerving zijn per ha veel hoger dan de normkosten. De normkosten bedragen 40.000 euro per ha. De werkelijke kosten bedragen tot nu toe 88.000 euro per ha (inclusief bijkomende kosten en getaxeerd verlies op opstallen). Hierdoor kunnen we met het beschikbare rijksgeld en de provinciale cofinanciering maximaal 750 ha grondverwerving realiseren. Bij de start

van de bestuursovereenkomst was al bekend dat de normkosten veel te laag zijn. Daarom is afgesproken dat op basis van de resultaten van de MTR beoordeeld wordt of de normkosten verhoogd worden. Om de doelen en prestaties te kunnen leveren is een verhoging van de normkosten voor de provincie Utrecht noodzakelijk. Overigens zullen we door de lage grondmobiliteit in de provincie Utrecht zelfs met voldoende middelen de prestatie van het verwerven van 1.494 ha nieuwe EHS waarschijnlijk niet halen in deze periode (zie ook grondverwerving). Als de normkosten niet worden verhoogd zullen we met het ministerie van LNV in ieder geval in gesprek moeten voor het verlagen van de prestatie.

Inrichting

Het budget voor de inrichting van de EHS bedraagt ruim 19,5 miljoen euro. Dit is bedoeld voor het inrichten van 1.932 ha nieuwe natuur. Hiervan hebben we tot en met 2009 15,5 miljoen euro besteed (inclusief de Bovenlanden). In totaal hebben we 248 ha inrichten nieuwe EHS in uitvoering. De verwachting is dat we met een aantal grote inrichtingsprojecten in de planning dit budget aan het eind van de periode besteed hebben. De nieuwe natuur is vrijwel geheel begrensd in het vigerende streekplan.

De normkosten voor de inrichting van EHS variëren tussen 9.600 euro per ha (nieuwe natuur) tot 23.000 euro per ha (inrichting natte natuur). De werkelijke kosten voor inrichting zijn veel hoger dan de normkosten. Voor de inrichting van natte natuur is dat bijvoorbeeld 60.000 euro per ha. Dat komt niet door te hoge ambities, maar doordat de normkosten te laag zijn vastgesteld. Criterium is namelijk ook de realisatie van de afgesproken kwaliteit van de EHS en niet alleen de prestaties. Dat de normkosten te laag waren was ook al bekend bij de start van deze bestuursovereenkomst. Ook over de normkosten voor inrichting gaan we in gesprek met het ministerie van LNV. Om de prestaties te kunnen leveren is meer budget nodig.

Daarnaast verwachten we de volledige prestatie (1.932 ha), los van de hoeveelheid middelen, niet te kunnen leveren voor het einde van de periode. Dat wordt veroorzaakt door de geringe grondmobiliteit en doordat de verworven hectares nog onvoldoende aaneengesloten eenheden binnen de EHS vormen om effectief te kunnen inrichten. De komende jaren gaan we steeds meer gebieden inrichten en onderzoeken we of ook deelgebieden effectief ingericht kunnen worden.

Beheer

Deze categorie valt uiteen in een aantal prestaties:

- handicap gebieden voor het behoud van veenweidegebieden. De prestatie is gericht op 8.734 ha en is afgesproken voor de jaren 2007 en 2008. Het volledige budget is geleverd en de prestatie is ruimschoots gehaald (11.863 ha).
- particulier natuurbeheer (functiewijziging). De doelstelling is het realiseren van 2.181 ha EHS (boven op de 1.494 ha via eigen verwerving en 672 ha met gronden van voor 1-1-2007). Deze doelstelling blijft achter bij de planning (tot nu toe 172 ha gerealiseerd). Veel landgoedeigenaren zijn ingestapt, agrariërs blijken veel terughoudender. De normbedragen voor functiewijziging zijn te laag. Door de hoge grondprijzen is ook de bijdrage aan functiewijziging veel hoger. Via het sluiten van convenanten met landgoedeigenaren en via gebiedsprocessen verwachten we een toename. De volledige taakstelling zal, mede ook door het te lage budget, niet gerealiseerd worden. De problematiek van de te lage normbedragen wordt onder de aandacht gebracht van het ministerie van LNV.
- beheer voor natuur overgedragen aan natuurbeherende organisaties (SN). Hier is meer gerealiseerd dan de taakstelling (12.031 ha ten opzichte van 9.977 ha). Dit komt door de extra landschapselementen die in beheer zijn genomen en door bestaande natuurgebieden. De oude subsidieregeling bood geen mogelijkheden om de sterke groei aan landschapselementen tegen te gaan. Dit is gecorrigeerd waardoor betere sturing mogelijk is.
- agrarisch natuurbeheer (SAN, vaak weidevogelbeheer). De taakstelling is het realiseren van 4.451 ha. Tot nu toe hebben we 3.481 ha gerealiseerd. De komende jaren verwachten we een toenemende belangstelling door onder andere de hogere vergoedingen.

Voor het beheer van bestaande en nieuwe EHS hebben we 64,5 miljoen euro budget beschikbaar in de bestuursovereenkomst. Aan deze doelen is tot en met 2009 40,6 miljoen euro besteed (63%). Voor agrarisch natuurbeheer zijn veel overeenkomsten eind 2009 afgelopen. Voor de komende vier jaar hebben we 16 miljoen euro nodig voor het afsluiten van nieuwe overeenkomsten. Het resterende budget is beschikbaar voor de overige doelen. Het totale budget zal deze periode worden besteed. Om alle doelen te kunnen realiseren zijn onvoldoende middelen beschikbaar.

Op 20 april 2009 heeft PS het nieuwe subsidiestelsel natuur- en landschapsbeheer vastgesteld ter vervanging van de bestaande SAN- en SN-regelingen. Dit conform de afspraak uit de bestuursovereenkomst. De vergoedingen in de nieuwe regeling zijn hoger dan in de oude regelingen. De commissie van Dijk heeft in opdracht van het IPO de nieuwe vergoedingssystematiek geëvalueerd en is tot de conclusie gekomen dat het beheer van de huidige hectares mogelijk is binnen de budgetten, maar dat voor groei zeer beperkte middelen beschikbaar zijn (bv. voor overdracht van nieuwe natuur, de taakstelling van 1.494 ha + 672 ha, aan de natuurbeherende organisaties).

Robuuste verbindingen

Het oplossen van de knelpunten in de robuuste verbindingen heeft in Utrecht betrekking op Amsterdam-Rijnkanaal bij Nieuwersluis. De provincie en Rijkswaterstaat zijn in 2009 de uitwerking van de ecopassage gestart. De daadwerkelijke uitvoering van de ecopassage zal eind 2011 starten. Voor dit onderdeel is 4,5 miljoen euro beschikbaar. Tot nu toe is slechts 0,1 miljoen euro besteed aan voorbereidingskosten voor de ecopassage. De aansluitende gronden moeten deels nog verworven worden.

3.2 Natuur (Milieukwaliteit EHS/VHR)

Het doel is het realiseren van de gewenste milieukwaliteit (inclusief watercondities) voor de Natura 2000-gebieden en de overige EHS-gebieden waarbij moet worden voldaan aan: gewenste vochttoestand, gewenste zuurgraad en zuurdepositie, gewenste voedselrijkdom, gewenste waterkwaliteit. Het totale budget is 29,4 miljoen euro. Tot en met deze 2009 hebben we 5,5 miljoen euro besteed (18,7 %).

Hoewel de concrete resultaten nog achterblijven is er veel gebeurd ter voorbereiding voor verdrogingsbestrijding. De TOP-lijst in Utrecht bestaat uit TOP- en SUBTOP-gebieden, met verschil in prioriteit en te behalen doelen. Voor alle TOP-gebieden zijn de uit te voeren maatregelpakketten gereed of in afronding. De vaststelling daarvan vindt begin 2010 plaats. Voor de SUBTOP-gebieden worden de komende jaren de maatregelpakketten verder uitgewerkt.

Er is voor gekozen om de aanpak te combineren met de natuuropgaven. Voor verschillende gebieden blijkt dat vernatting buiten het natuurgebied noodzakelijk is om de doelen te kunnen halen. Dat betekent in het uiterste geval een extra grondverwervingsopgave, naast de grondverwerving van de natuurgebieden. Mede door de eerder geconstateerde grondverwervingproblematiek (zie grondverwerving) lopen de prestaties vertraging op. Daarnaast kan een deel van de verdrogingsmaatregelen pas geëffectueerd worden wanneer aangesloten natuurgebieden zijn ingericht.

Realisatie van deze taakstelling is voor een deel afhankelijk van de grondverwerving (ook buiten natuurgebieden). In totaal is 1.039 ha van de totale TOP-lijst van 2.633 ha afhankelijk van grondverwerving. De maatregelen in de SUBTOP-gebieden zijn niet afhankelijk van grondverwerving. Omdat veelal aaneengesloten natuurgebieden noodzakelijk zijn, blijft het onzeker of we deze prestatie en de besteding van middelen gaan realiseren. Mogelijk vraagt dit in de loop van deze periode om bestuurlijke herprioritering tussen verdrogingsbestrijding en andere onderdelen van nieuwe natuur.

Onderdeel van dit thema betreft ook de effect- en brongerichte maatregelen tegen verzuring en vermisting. Hiervoor is onder andere gestart met de realisatie van een rioolwaterzuiveringsinstallaties (RWZI) en een nazuiveringsinstallatie.

3.3 Natuur (Nationale parken)

In de bestuursovereenkomst is afgesproken dat we 7 jaarplannen uitvoeren voor het Nationale park Utrechtse Heuvelrug. Het daarvoor beschikbare budget uit de bestuursovereenkomst bedraagt 2 miljoen euro en er is voor 1,2 miljoen euro besteed (62%) op basis van 3 jaarplannen. Er zijn geen afspraken gemaakt over provinciale cofinanciering.

De prognose is dat het budget eind 2013 volledig is besteed en dat de prestaties zijn geleverd op basis van 7 jaarplannen. De prestaties en budgetten lopen op dit moment op schema.

3.4 Natuur (Soortenbescherming)

De afspraak is dat we de soortbeschermingsplannen uitvoeren conform de Beleidsstrategie leefgebiedenbenadering, die is vastgesteld door het Rijk. In 2009 is het uitwerkingsplan Leefgebiedenbenadering Utrecht vastgesteld door GS. Het budget uit de bestuursovereenkomst bedraagt 1,6 miljoen euro, terwijl er 0,6 miljoen euro is besteed (37%). Er zijn geen afspraken over provinciale cofinanciering.

Er zijn tot nu toe 15 projecten ingediend, waarvan er 14 door het Rijk zijn gehonoreerd. De komende periode wordt er gestuurd op concrete projecten als verdere uitwerking van de Leefgebiedenbenadering. De prestatie en budget worden eind 2013 gerealiseerd.

3.5 Landbouw

Het doel van dit thema is het verbeteren van de ruimtelijke structuur van de grondgebonden landbouw door het vergroten van de landbouwkavels en het verbeteren van de betreffende kavels. Dit realiseren we door wettelijke herverkaveling en met vrijwillige kavelruil. De definitie voor landbouwstructuurversterking in bestuursovereenkomst is in 2009 veranderd. DLG berekent wat dit betekent voor de te behalen prestaties. De verwachting is dat het aantal te realiseren hectares naar beneden wordt bijgesteld. Vanwege de nieuwe definitie is niet te bepalen of de uitvoering op schema ligt. De landbouwstructuur is op 1950 ha (verspreid over de hele provincie) verbeterd. Dit is 22% van de oorspronkelijke doelstelling.

De gebleken behoefte aan vrijwillige kavelruil ligt ruim onder de verwachting. Zonder actieve inzet op vrijwillige kavelruil verwachten we onvoldoende prestaties te realiseren. Voor de stimulering van vrijwillige kavelruil zijn vier kavelruilcoördinatoren actief.

Het budget uit de bestuursovereenkomst is 5,8 miljoen euro. Er is tot nu toe ruim 3,8 miljoen euro besteed.

Daarnaast is in de bestuursovereenkomst afgesproken dat we 10 pilots uitvoeren op het gebied van duurzaam ondernemen. Het doel is de landbouw duurzaam gebruik te laten maken van bodem, water, lucht en overige natuurlijke hulpbronnen. De provincie is al voor 2007 gestart met de pilot duurzaam bodembeheer in de Gelderse Vallei. De pilot is in 2009 succesvol afgerond. We werken nu aan een vervolg tot 2013 en aan een verbreding naar de veen- en kleigebieden. Het beschikbare budget bedraagt 1,7 miljoen euro (50% rijk, 50% provincie).

3.6 Recreatie (mn RODS)

Dit thema is gericht op het realiseren van gebieden, verbindingen en plaatsen voor dagrecreatie in de stedelijke omgeving.

Voor de verwerving van RodS hebben we een prestatieafpraak van 367 ha in deze ILG periode. Tot en met 2009 hebben we 64 ha gerealiseerd (17,5 %). Van de overeengekomen rijksbijdrage van 27 miljoen euro is tot en met 2009 8,3 miljoen euro besteed/vastgelegd. In bestedingen voor grondverwerving RodS zit ook een afkoopsom voor ontpachting die voor 1-1-2007 is aangegaan (3 miljoen euro). Dit is nooit goed verwerkt in de lopende verplichtingen. Gekoppeld aan de MTR stellen we het ministerie van LNV voor om dit punt op te lossen. Net als bij EHS hebben we voor RodS gronden overgedragen die voor 1-1-2007 door DLG zijn verworven. Met deze gronden (in totaal ruim

200 ha) moeten we 174 ha nieuwe RodS realiseren, bovenop de genoemde 367 ha. Met het verschil kunnen we het verlies dat ontstaat bij het ruilen van gronden compenseren. Overigens hebben we ook ruilgronden verworven voor de RodS. Deze zijn gepresenteerd bij de ruilgronden voor EHS (zie 3.1 Natuur en 4 Grondverwerving).

Voor de inrichting van RodS (doelstelling 152 ha) hebben we een budget in de bestuursovereenkomst van 3,3 miljoen euro en er is nog niets besteed. Dit wordt veroorzaakt doordat nog niet alle gronden in bezit zijn. Het laatste jaar is ook voor de RodS een versnelling gekomen in de grondverwerving en zijn deze gebieden aangewezen als prioritair gebied. De bestemmingsplannen voor dit gebied worden aangepast, deels via een provinciaal inpassingsplan. De gehele RodS doelstelling is opgenomen in het streekplan 2005-2015. De inrichtingsplannen zijn gereed en vastgesteld. Een deel van de opgave wordt gerealiseerd via particuliere exploitatie en door een gemeente.

De normkosten voor de grondverwerving RodS bedragen 72.580 euro per ha. Op basis van het model grondkosten DLG zijn de netto bedragen per ha 92.500 euro (kale grondprijs + bijkomende kosten, exclusief getaxeerde verliezen gebouwen).

De verwachting is dat de prestaties voor RodS (inhoudelijk en in tijd) kunnen worden gehaald in 2013. Door de hogere normkosten zowel voor verwerving als inrichting zal prestatie financieel niet geheel gehaald kunnen worden. Dat betekent dat we het ministerie van LNV vragen om meer geld beschikbaar te stellen.

Een ander onderdeel van dit beleidsthema betreft het ontwikkelen, onderhouden en bekend maken van de Landelijke Routenetwerken. Het gaat om het lossen van knelpunten op het gebied van wandelen, fietsen, boerenland en varen. De voortgang van de uitvoering van wandelen, fietsen en boerenland gaat voorspoedig. Deze activiteiten worden uitgevoerd door de stichting Landelijk Fietsplatform en door de stichting Wandelplatform. Het onderdeel varen is gericht op de Catherijnesingel en is nog in de voorbereidingsfase.

3.7 Landschap

Het doel is het behoud, beheer en de versterking van de landschappelijke, cultuurhistorische en natuurlijke kwaliteiten van de Nationale landschappen. Voor de (deels) in Utrecht gelegen Nationale landschappen Groene Hart, Nieuwe Hollandse Waterlinie, Arkemheen-Eemland en Rivierengebied heeft het rijk ingestemd met de uitvoeringsprogramma's. De voorbereiding en uitvoering van alle projecten en activiteiten zijn gestart.

Het rijksbudget uit de bestuursovereenkomst bedraagt 7,4 miljoen euro. De provincie draagt voor hetzelfde bedrag bij. De besteding van het budget verloopt volgens de afgesproken jaarritmes. Besteding tot en met 2009 bedraagt 2,2 miljoen euro van het rijksbudget (30%). De gerealiseerde provinciale cofinanciering bedraagt tot en met 2009 3,4 miljoen euro. De gerealiseerde cofinanciering derden bedraagt 11,1 miljoen euro. Dit is veel meer dan de afgesproken cofinanciering en richt zich op cultuurhistorie. De prestaties en budgetten worden eind 2013 volledig gerealiseerd.

Daarnaast is een bijdrage voor de provinciale stichtingen voor landschapsbeheer een onderdeel van dit beleidsthema. In de provincie Utrecht betreft dit de jaarlijkse bijdrage aan het LEU. Het totale budget bedraagt 2,1 miljoen euro. De bijdrage aan het LEU loopt door tot en met 2013. De prestatie en het budget wordt eind 2013 volledig gerealiseerd.

3.8 Bodem

Dit beleidsthema heeft tot doel om de (gebruiks)waarde van de bodem te behouden of te herstellen. De prestatie omvat het opstellen van een bodemvisie en het uitvoeren van 3 bodempilots voor het gebruik van bodeminformatie. De bodemvisie is opgesteld en in december 2009 door GS vastgesteld. De visie wordt in maart 2010 door PS vastgesteld. In 2009 is de pilot bodemdaling door het Rijk goedgekeurd en gestart. In 2010 zullen nog twee voorstellen voor een pilot worden ingediend. De uitkomsten van de pilots worden ingezet voor de uitvoering van de bodemvisie.

In totaal is 0,9 miljoen euro beschikbaar voor dit thema (50% rijk, 50% provincie). Het budget wordt besteed tot en met 2013 en de prestatie wordt geleverd.

3.9 Water (Synergiegelden)

Het doel is het hebben van de juiste hoeveelheid water op het juiste moment op de juiste plaats voor de vereiste gebruiksfuncties. Dit betreft het realiseren van 7 projecten uit het programma Synergiegelden Kaderrichtlijn Water: EVZ's Gelderse Vallei Utrecht, sanering riooloverstorten EVZ Veenendaal, De Schammer, baggeren Wielen en Waaien Eemland, natuurontwikkeling/waterberging Grecht, duurzame inrichting Kromme Rijn, herinrichting Ouwenaar-Haarrijn. Drie projecten in de Gelderse Vallei zijn inmiddels gestart. De overige 4 projecten zijn in voorbereiding en starten uiterlijk 2011. Uitvoering loopt door tot eind 2015. Voor 2 projecten moet grond verworven worden, waarbij de voortgang afhankelijk is van de verwerving van gronden. De projecten worden uitgevoerd door het waterschap.

In totaal is voor de uitvoering van de zeven projecten 20,8 miljoen euro beschikbaar (25% rijk, 25% provincie, 50% derden). De financiering is pas in 2009 in de bestuursovereenkomst opgenomen. Omdat de projecten zeer recent zijn gestart is tot nu toe slechts 0,6 miljoen euro besteed.

Het saneren van waterbodems is overgedragen aan de waterschappen. Voor spoedeisende gevallen blijft de provincie verantwoordelijk. Daarvoor is in de bestuursovereenkomst een budget opgenomen van 2,4 miljoen euro. Tot nu toe is nog geen gebruik gemaakt van dit budget.

3.10 Impuls aan aandachtsgebieden

Het doel is het realiseren van een aantrekkelijk woon-, werk- en leefklimaat door het verbeteren van de ruimtelijke structuur van de concentratiegebieden, in het bijzonder ten behoeve van de landbouw, natuur, milieu en water. Voor de provincie Utrecht betreft dit de reconstructie van de zandgebieden conform de reconstructieplannen. Er wordt ingezet op terugdringen ammoniakemissie, duurzaam waterbeheer, duurzame landbouw en overige rijksdoelen.

Door het verschuiven van budgetten en prestaties binnen duurzaam waterbeheer kunnen de operationele doelen worden gerealiseerd. Dit voorstel is in maart 2010 geaccordeerd door het ministerie van LNV.

Voor het onderdeel landbouwstructuurverbetering (duurzame landbouw) wordt de taakstelling herrekend op basis van de nieuwe definitie. Voor dit onderdeel is grondverwerving noodzakelijk. Door de lage grondmobiliteit loopt dit achter bij de planning. Of de hoge grondkosten gevolgen gaan hebben voor de te realiseren prestatie is afhankelijk van de nieuwe taakstelling op basis van de nieuwe definitie. Voor de voorfinanciering van gronden ten behoeve van de landbouwstructuurversterking heeft de provincie het Revolverend fonds ingesteld.

Voor de reconstructie van de zandgebieden is in totaal 17,2 miljoen euro van het rijk beschikbaar, 11,7 miljoen euro aan provinciale cofinanciering en 14,7 miljoen aan bijdrage derden. Tot en met 2009 is op rijksmiddelen 6,2 miljoen euro besteed (36%), op de provinciale middelen 7,8 miljoen euro (67%) en op de bijdragen derden 18,1 miljoen euro (123%).

Met uitzondering van het onderdeel landbouwstructuurversterking verwachten we dat de prestatie in 2013 wordt geleverd en dat de middelen worden besteed. De realisatie van de prestaties van de landbouwstructuurversterking is onzeker.

Ook vallen hieronder de Nota Ruimte-projecten:

- Westelijke veenweiden (Zegveld-Portengen en Groot Wilnes Vinkeveen), totaal rijksbijdrage van 19 miljoen euro en 15,2 miljoen euro provinciale cofinanciering.
- Nieuwe Hollandse Waterlinie (Rijnauwen-Vechten en Linieland), met een rijksbijdrage van 22 miljoen euro en een provinciale cofinanciering van 23,4 miljoen euro.

De Nota Ruimte middelen zijn eind 2009 opgenomen in de bestuursovereenkomst en worden vanaf 2009 uitgegeven en de uitvoering loopt door tot in 2014. Alle projecten zijn in voorbereiding of gestart. De voortgang loopt volgens planning.

3.11 Versterken leefbaarheid

Het doel van dit thema is het geven van een impuls voor een vitaal platteland. Dit is een platteland met een gezonde economische en sociale basis en voorzieningen, die in overeenstemming zijn met de behoeften van de bewoners en gebruikers. Er komen veel voorstellen binnen voor leefbaarheidprojecten. Tot nu toe is vooral het provinciale programma Platteland in Ontwikkeling uitgevoerd. Daarvoor zijn hoofdzakelijk de provinciale en EU middelen (Leader) ingezet. In het programma zijn 26 projecten in kleine kernen opgepakt. Het gaat om bottum up projecten gericht op voorzieningen als dorpshuizen en brede scholen. Het provinciale programma is in 2009 afgerond. De komende jaren worden de rijksmiddelen uit de bestuursovereenkomst (0,8 miljoen euro) benut.

Het budget wordt binnen de ILG periode tot en met 2013 zeker uitgegeven. De prestaties en het budget verlopen goed en volgens planning.

4. Grondverwerving

Sinds 1 januari 2007 heeft de provincie de verantwoordelijkheid voor de realisatie van taakgebonden grondverwerving overgenomen van het Rijk. De prestaties zijn vastgelegd in een bestuursovereenkomst 2007-2013 ILG (Investeringsbudget Landelijk Gebied) tussen Rijk en provincie. Deze taakstelling voor de periode 2007 – 2013 betreft:

- 1.494 ha EHS (nieuwe natuur)
- 367 ha RodS (gebieden voor openlucht recreatie)

Taakgebonden grondaankopen voor de AVP zijn gronden die worden aangekocht op basis van een vooraf bekende beleidsopgave voor één van de doelen in het landelijk gebied: natuur, recreatie, landbouw, reconstructie, water, nationaal landschap of cultuurhistorie. Bij taakgebonden aankopen gaat het daarom veelal om gronden met een agrarische bestemming die na aankoop een nieuwe functie krijgen of worden geruimd (bv landbouwstructuurverbetering). De belangrijkste opgaven zijn de realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) en Recreatie om de Stad (RodS).

De gronden worden aangekocht door de provincie. Door de aankoop wordt BBL juridisch eigenaar en de provincie Utrecht is economisch eigenaar. BBL beheert de gronden totdat ze worden ingericht of geruimd ter realisering van de doelen. Na de inrichting van de gronden worden de gronden doorgeleverd aan de natuurbeherende organisaties. Dat betreft het juridisch en economisch eigendom. De aankopen worden gefinancierd uit de Rijksmiddelen voor ILG, zoals overeengekomen in de bestuursovereenkomst met het Rijk.

Tot dit moment (2007 – 2009) hebben we de volgende gronden verworven:

- 198 ha EHS- nieuwe natuur
- 86 ha EHS - bestaande natuur
- 64 ha RodS
- 354 ha ruilgrond tbv EHS en RodS
- 138 ha ruilgrond tlv revolverend fonds (niet opgenomen in PEIL-rapportage omdat dit niet direct aan EHS of RodS-doelen kan worden toegerekend).

In totaal hebben we 840 ha verworven.

In 2009 is in totaal 514 ha verworven tegen 326 ha in 2008 en 2007 samen. In 2009 hebben we dus een duidelijke versnelling in de grondverwerving gerealiseerd. Een deel van de gronden moet nog geruimd worden naar de juiste plaats (in totaal 492 ha) of worden ingezet voor landbouwstructuurversterking. Daarnaast blijken de kosten per ha in de provincie Utrecht hoger dan de normkosten zoals overeengekomen in de bestuursovereenkomst. Vastgesteld kan worden dat de

voortgang achterloopt bij de afspraken met het Rijk. De vertraging wordt veroorzaakt door de lage grondmobiliteit in de provincie Utrecht.

Op de vraag hoe versnelling kon worden gerealiseerd, geeft het Strategisch Grondplan voor taakgebonden grondaankopen voor de Agenda Vitaal Platteland antwoord; dat is door PS op 19 mei 2008 geaccordeerd. Het Strategisch Grondplan beschouwt het bredere perspectief van grondbeleid en bestaat kort gezegd uit een set van maatregelen ('een gereedchapskist') die de provincie nodig heeft om tijdig gronden te kunnen verwerven. Het Strategisch Grondplan concludeert dat een maximale inzet van reeds toepasbare maatregelen en instrumenten onvoldoende soelaas bieden. Tegen deze achtergrond is besloten aanvullend instrumentarium te ontwikkelen, meer algemeen gesteld, over te gaan tot actief grondbeleid. De gereedchapskist is uitgebreid met:

- Revolverend Fonds (PS-besluit van 19 januari 2009). In dit fonds is €50 miljoen van de Provincie en €2,5 miljoen van het Waterschap Vallei en Eem ondergebracht. Dankzij dit - voorfinancieringsfonds – kan sneller besluitvorming over grondaankopen plaatsvinden in gevallen waarin bij aankoop nog niet helder is uit welke bron de definitieve financiering dient plaats te vinden. Vooral heeft dit een groot voordeel nu de provincie gekozen heeft op actieve wijze ruilgronden met eventuele opstallen buiten de EHS te verwerven om daarmee de grondmobiliteit binnen de EHS te vergroten.
- Eveneens is bij de instelling van het Revolverend Fonds door GS besloten om de aankoopbeslissing te mandateren aan de gedeputeerde Landelijk Gebied, waardoor eveneens de besluitvorming aanzienlijk versneld is.
- Tevens heeft de eerdere keuze van PS voor een actief grondbeleid geleid tot een herziening van het Handelingskader Grond uit 2007. Het herziene Handelingskader Onroerend Goed is op 26 januari 2010 door GS vastgesteld. De herziening bestaat voornamelijk hieruit dat ook de Gebiedscommissies thans over de mogelijkheden beschikken om actief grondbeleid te voeren.
- Tenslotte is in het strategisch grondplan taakgebonden aankopen AVP (PS, mei 2008) besloten om prioritaire gebieden voor grondverwerving aan te wijzen, hetgeen door PS op 21 september 2009 is geconcretiseerd. Deze gebieden zijn essentieel voor de realisatie van de EHS en RodS. Het aankoopbeleid van de provincie richt zich dan ook primair op die gebieden en zal trachten om op minnelijke wijze de grond en eventuele opstallen te kopen op basis van volledige schadeloosstelling. Mocht dit minnelijke traject niet in alle gevallen succesvol zijn, dan zal de provincie overgaan tot onteigening. De provincie heeft daarbij als randvoorwaarde gesteld dat niet meer dan 10% van de EHS-opgave in een AVP-gebied uiteindelijk via onteigening verkregen mag worden. De provincie zal met betreffende gemeenten overleggen of in het concrete geval ter verkrijging van een titel tot onteigening, een inpassingsplan of een bestemmingsplan noodzakelijk is.

In de onderstaande tabel staat op hoofdlijnen de uitgaven en dekking van de grondverwerving tot en met 2009.

* €1.000	Budget	Realisatie	Saldo
EHS	60.022	46.371	13.651
RodS	27.220	8.343	18.877
Revolverend fonds	52.500	8.857	43.643
Totaal	139.742	63.571	79.171

Het revolverend fonds wordt ingezet als voorfinanciering. De gronden die via het fonds worden aangekocht moeten uiteindelijk daadwerkelijk gedekt worden uit de budgetten van de bestuursovereenkomst of de provinciale cofinanciering. Tot nu toe is 8,3 miljoen euro verwervingen gefinancierd uit het revolverend fonds. Dit betreft aankopen ten behoeve van de Laakzone en landbouwstructuurversterking. Deze voorfinanciering wordt terug ontvangen en wordt niet ten laste van de EHS of RodS gebracht. Het revolverend fonds bevat nog voldoende middelen om actief grondbeleid te voeren voor landbouwstructuurversterking.

Voor de verwerving voor RodS hebben we ook nog voldoende middelen beschikbaar.

Voor de EHS hebben we op 1 januari 2010 financiële ruimte voor 13,6 miljoen euro. Op dit moment lopen daarnaast de onderhandelingen voor 50 objecten waarvoor in het portefeuillehoudersoverleg toestemming is gegeven. Daarmee is de verwachting dat het budget voor de grondverwerving EHS in de loop van 2010 is besteed. Van de totale verwerving van 60 miljoen euro heeft dan ongeveer 30 miljoen euro betrekking op ruilgrond (exclusief de ruilgrond van voor deze periode). We houden er rekening mee dat met het ruilen van een deel van deze gronden ook een verlies moet worden ingeboekt.

Door de hogere verwervingskosten per ha realiseren we met het beschikbare budget maximaal de helft van de taakstelling EHS (ca. 750 ha, exclusief taakstelling van 672 ha voor deze periode). Dit was al bekend bij de start van deze bestuursovereenkomst en wordt een prominent onderdeel van de MTR.

Dit vraagt om het verleggen van de accenten in de sturing op de verwerving voor de rest van deze periode. We denken daarbij aan het nog actiever inzetten op het ruilen van reeds verworven gronden binnen de prioritaire gebieden, zodat aaneengesloten gebieden gerealiseerd kunnen worden. Deze wijziging in de accenten van sturing wordt komende weken uitgewerkt en besproken met de voorzitters van de gebiedscommissies.

5. Samenvatting

De realisatie van prestaties op de thema's natuur (soortenbescherming, nationale parken), landschap, bodem, water (synergiegelden), reconstructie en leefbaarheid loopt volgens planning. Daar waar voor realisering van prestaties het instrument grondverwerving noodzakelijk is, staan de prestaties onder druk. Dit betreft de thema's natuur (realisatie EHS, verdrogingsbestrijding), recreatie en landbouw.

In 2009 is de grondverwerving goed op gang gekomen en is een grote slag gemaakt. De uitbreiding van het instrumentarium heeft effect. Er zijn met name veel ruilgronden aangekocht en daarmee is voorraad gecreëerd. De besteding van het budget voor grondverwerving is, door de aanmerkelijk hogere grondkosten, hoger dan verwacht. Inclusief ruilgronden is de realisering van de prestatie circa 50% en de besteding van de budgetten circa 75%. Voor de verwerving van EHS zullen we de accenten in de sturing verleggen, waarbij we bijvoorbeeld nog actiever inzetten op het ruilen van reeds verworven gronden.

Voor de verdrogingsbestrijding is veelal aaneengesloten natuurgebieden noodzakelijk. Daardoor blijft het onzeker of we deze prestatie en de besteding van middelen gaan realiseren. Mogelijk vraagt dit in de loop van deze periode om bestuurlijke herprioritering tussen verdrogingsbestrijding en andere onderdelen van nieuwe natuur.

Ook voor de inrichting van EHS en RodS en voor functiewijziging via particulier natuurbeheer zijn de normkosten veel lager dan de werkelijke kosten per hectare.

De normkostenproblematiek was reeds bij het aangaan van de Bestuursovereenkomst bekend bij Rijk en provincies. Afsproken is dat op basis van de resultaten over de eerste drie jaar opnieuw onderhandeld wordt over de normkosten in relatie tot de prestaties. Deze normkostenproblematiek zal dan ook in de MTR-rapportage aan het ministerie van LNV prominent aandacht krijgen en basis zijn voor de onderhandelingen.

Provincie Utrecht, augustus 2010
Postbus 80300
3508 TH Utrecht
T: 030 258 9111

www.provincie-utrecht.nl
Meer exemplaren zijn te bestellen via email:
verkoop@provincie-utrecht.nl

© Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd,
zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

[MMC 12422]